

UNIVERZITET U BEOGRADU
EKONOMSKI FAKULTET

MASTER RAD

**SPECIFIČNOSTI IZVEŠTAVANJA O ODRŽIVOM
POSLOVANJU JAVNIH PREDUZEĆA U
REPUBLICI SRBIJI**

Student:

Sunčica Karlica (2139/22)

Mentor:

Dr Danica Jović

**BEOGRAD
JUN 2025.**

Izjava o akademskoj čestitosti

Student/kinja: Sunčica Karlica

Broj indeksa: 2139/22

Autor/ka master rada pod nazivom:

Specifičnosti izveštavanja o održivom poslovanju javnih preduzeća u Republici Srbiji

Potpisivanjem izjavljujem:

- da je rad isključivo rezultat mog sopstvenog istraživačkog rada;
- da sam rad i mišljenja drugih autora koje sam koristio/la u ovom radu naznačio/la ili citirao/la u skladu sa Uputstvom;
- da su svi radovi i mišljenja drugih autora navedeni u spisku literature/referenci koji su sastavni deo ovog rada i pisani u skladu sa Uputstvom; o da sam dobio/la sve dozvole za korišćenje autorskog dela koji se u potpunosti/celosti unose u predati rad i da sam to jasno naveo/la;
- da sam svestan/na da je plagijat korišćenje tuđih radova u bilo kom obliku (kao citata, parafraza, slika, tabela, dijagrama, dizajna, planova, fotografija, filma, muzike, formula, veb sajtova, kompjuterskih programa i sl.) bez navođenja autora ili predavljanje tuđih autorskih dela kao svojih, kažnjivo po zakonu (Zakon o autorskom i srodnim pravima, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 104/2009, 99/2011, 119/2012), kao i drugih zakona i odgovarajućih akata Univerziteta u Beogradu;
- da sam da sam svestan/na da plagijat uključuje i predavljanje, upotrebu i distribuiranje rada predavača ili drugih studenata kao sopstvenih;
- da sam svestan/na posledica koje kod dokazanog plagijata mogu prouzrokovati na predati master rad i moj status;
- da je elektronska verzija master rada identična štampanom primerku i pristajem na njegovo objavljivanje pod uslovima propisanim aktima Univerziteta.

Beograd, 26.06.2025.

Potpis Sunčica Karlica

UNIVERZITET U BEOGRADU
Ekonomski fakultet

Izjava o korišćenju ličnih podataka

Dozvoljavam da se objave moji lični podaci vezani za dobijanje akademskog naziva master ekonomiste, kao što su ime i prezime, godina i mesto rođenja i datum odbrane rada.

Ovi lični podaci mogu se objaviti na mrežnim stranicama digitalne biblioteke, u elektronskom katalogu i u publikacijama Univerziteta u Beogradu – Ekonomskog fakulteta.

Ovlašćujem biblioteku Univerziteta u Beogradu – Ekonomskog fakulteta da u svoj digitalni repozitorijum unese moj završni (master) rad pod naslovom:

Specifičnosti izveštavanja o održivom poslovanju javnih preduzeća u Republici Srbiji

koji je moje autorsko delo.

Završni (master) rad sa svim prilogima predao/la sam u elektronskom formatu pogodnom za trajno arhiviranje.

Moj završni (master) rad, pohranjen u Digitalnom repozitorijumu Univerziteta u Beogradu – Ekonomskog fakulteta i dostupan u otvorenom pristupu, mogu da koriste svi koji poštuju odredbe sadržane u CC BY licenci Kreativne zajednice (Creative Commons), a kojom je dozvoljeno umnožavanje, distribucija i javno saopštavanje dela, i prerade, uz adekvatno navođenje imena autora, čak i u komercijalne svrhe.

U Beogradu, 26.06.2025.

Potpis autora

Apstrakt

Izveštavanje o održivom poslovanju obuhvata kreiranje i obelodanjivanje informacija o uticaju entiteta na životnu sredinu i društvenu zajednicu. Glavni cilj ovog rada je da sagleda specifičnosti izveštavanja o održivom poslovanju javnih preduzeća u Republici Srbiji kroz uporednu analizu sa praksama izveštavanja privatnih preduzeća, kao i da pruži doprinos boljem razumevanju postojećeg stanja i identifikaciji potencijalnih oblasti za unapređenje izveštajnih praksi javnih preduzeća u domenu održivosti.

Nalazi istraživanja ukazuju na izražene razlike između javnih i privatnih preduzeća kada je reč o izveštavanju o održivom poslovanju. Iako javna preduzeća formalno ispunjavaju zakonske obaveze, u praksi značajno zaostaju za privatnim preduzećima u pogledu transparentnosti izveštavanja, primeni međunarodnih standarda za izveštavanje i uključivanju nezavisne revizije u proces izveštavanja.

Unapređenje izveštavanja o održivom poslovanju javnih preduzeća u Republici Srbiji bi se moglo ostvariti ukoliko bi, pored postojećih nefinansijskih izveštaja definisanih Zakonom o računovodstvu, ova preduzeća imala i obavezu izrade posebnih izveštaja o održivom poslovanju u skladu sa međunarodnim standardima. Transparentnost i pouzdanost tih izveštaja bi se dodatno povećala ukoliko bi se zakonom uvela obaveza sprovođenja nezavisne revizije izveštaja u skladu sa priznatim standardima za nefinansijsko uveravanje. Takođe, uvođenje obaveze izrade godišnjeg agregatnog izveštaja koji bi, pored finansijskih pokazatelja, obuhvatao i ekološke, socijalne i upravljačke prakse svih javnih preduzeća u Republici Srbiji sa značajnim ekonomskim uticajem, predstavljao bi značajan korak ka unapređenju odgovornosti i transparentnosti njihovog poslovanja.

Ključne reči: javna preduzeća, Ciljevi održivog razvoja, izveštavanje o održivom poslovanju, održivo poslovanje

Abstract

Reporting on sustainable business includes the creation and disclosure of information about the entity's impact on the environment and society. The main goal of this work is to review the specifics of reporting on the sustainable operations of state-owned enterprises in the Republic of Serbia through a comparative analysis with the reporting practices of private companies, as well as to provide a contribution to a better understanding of the current situation and the identification of potential areas for improving the reporting practices of public companies in the field of sustainability.

Research findings point to pronounced differences between state-owned enterprises and private companies when it comes to reporting on sustainable business. Although state-owned enterprises formally fulfill their legal obligations, in practice they significantly lag behind private companies in terms of reporting transparency, application of international reporting standards and inclusion of independent auditing in the reporting process.

Improvement of reporting on the sustainable operations of state-owned enterprises in the Republic of Serbia could be achieved if, in addition to the existing non-financial reports defined by the Accounting Law, these companies were also obligated to prepare special reports on sustainable operations in accordance with international standards. The transparency and reliability of those reports would be further increased if the law introduced the obligation to conduct an independent audit of the reports in following recognised standards for non-financial assurance. Also, the introduction of the obligation to produce an annual aggregate report, which, in addition to financial indicators, would include environmental, social and management practices of all state-owned enterprises in the Republic of Serbia with a significant economic impact, would represent a significant step towards improving the responsibility and transparency of their operations.

Keywords: state-owned enterprises, Sustainable Development Goals, sustainability reporting, sustainable business

SADRŽAJ

UVOD	1
I NEOPHODNOST IZVEŠTAVANJA JAVNIH PREDUZEĆA O ODRŽIVOM POSLOVANJU	6
1.1. Pojam i motivi osnivanja javnih preduzeća	6
1.2. Izveštavanje o održivosti - instrument za postizanje Ciljeva održivog razvoja.....	8
1.2.1. Ciljevi održivog razvoja	8
1.2.2. Izveštavanje o održivom poslovanju - sredstvo komunikacije između javnih preduzeća i javnosti	9
1.3. Teorijski okvir izveštavanja o održivom poslovanju	11
1.3.1. Institucionalna teorija	11
1.3.2. Teorija legitimiteta	13
1.3.3. Teorija stejkholdera	14
1.4 Faktori koji utiču na izveštavanje o održivom poslovanju	15
II IZAZOVI ODRŽIVOG POSLOVANJA I IZVEŠTAVANJA JAVNIH PREDUZEĆA	18
2.1 Javna preduzeća kao hibridne organizacije	18
2.2 Korporativno upravljanje javnim preduzećima	20
2.3 Specifični problemi izveštavanja javnih preduzeća o održivom poslovanju.....	24
III REGULATORNI OKVIR IZVEŠTAVANJA O ODRŽIVOM POSLOVANJU U REPUBLICI SRBIJI I MEĐUNARODNI STANDARDI IZVEŠTAVANJA O ODRŽIVOM POSLOVANJU	27
3.1 Direktiva o nefinansijskom izveštavanju - pokušaj harmonizacije izveštavanja o održivom poslovanju u EU	27
3.2 Obavezno nefinansijsko izveštavanje u Republici Srbiji.....	30
3.3 Izazovi implementacije Direktive o korporativnom izveštavanju o održivosti	33
3.4. Međunarodni standardi izveštavanja o održivom poslovanju.....	35
3.4.1. Standardi Globalne inicijative za izveštavanje (<i>GRI</i>).....	36
3.4.2. Standardi Međunarodnog odbora za standarde održivosti (<i>ISSB</i>).....	37
3.4.3. Evropski standardi za izveštavanje o održivosti (<i>ESRS</i>)	42
IV KOMPARATIVNA ANALIZA IZVEŠTAVANJA O ODRŽIVOM POSLOVANJU JAVNIH I PRIVATNIH PREDUZEĆA U REPUBLICI SRBIJI	44
4.1 Forma izveštaja o održivom poslovanju	45
4.2 Transparentnost izveštavanja o održivom poslovanju	49
4.3 Revizija izveštaja o održivom poslovanju	53
4.4 Preporuke za unapređenje izveštavanja o održivom poslovanju javnih preduzeća u Republici Srbiji	57
ZAKLJUČAK	59
LITERATURA	61
SPISAK TABELA	66
SPISAK SLIKA	67

UVOD

Termin javni sektor je prvi put upotrebljen 1952. godine u knjizi Komparativni ekonomski sistemi mađarskog ekonomiste *Surányi-Unger*. Nakon više od sedam decenija, problem preciznog definisanja javnog sektora je i dalje prisutan jer se ovaj termin koristi u različitim disciplinama poput prava, sociologije, javne administracije i ekonomije, pri čemu svaka od navedenih disciplina ima svoj jedinstveni pristup tumačenju.

Prema Predgovoru za međunarodne računovodstvene standarde za javni sektor i Konceptualnom okviru za finansijsko izveštavanje opšte namene entiteta javnog sektora, koje je objavio Odbor za međunarodne računovodstvene standarde za javni sektor (*International Public Sector Accounting Standards Board - IPSASB*), javni sektor obuhvata: nacionalnu, regionalne i lokalne vlade i sa njima povezane vladine entitete u koje se ubrajaju različita ministarstva i njihovi departmani, programi, odbori, agencije i državni fondovi socijalnog osiguranja. Prema navedenim izvorima, javna preduzeća nisu deo javnog sektora.

Khury i *Van der Torre*¹ identifikuju tri pristupa definisanju javnog sektora: pravni, finansijski i funkcionalni. Prema pravnom pristupu, javni sektor obuhvata državne institucionalne jedinice i organizacije kojima se upravlja putem javnog prava. Finansijski pristup proširuje ovu definiciju obuhvatajući i privatne organizacije koje se dominantno finansiraju iz javnih izvora, kao i neprofitne organizacije u oblastima obrazovanja i zdravstvene zaštite. Funkcionalni pristup se fokusira na područje delovanja entiteta, te u javni sektor ubraja sve entitete koji obavljaju aktivnosti u oblastima javne administracije, socijalne zaštite, reda i zakona, obrazovanja, zdravstvene zaštite, socijalnih usluga i usluga kulture, nezavisno od izvora finansiranja ili pravne forme.

Definisanje opsega javnog sektora varira ne samo između različitih zemalja, već i unutar iste zemlje tokom vremena. U načelu, usluge koje pruža javni sektor mogu biti obezbeđene putem:

¹ Khury, B., Van der Torre, A., (2002), *De vierde sector*, Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Hag, strane 12-13.

1. Entiteta koji se u najvećoj meri finansiraju iz budžetskih sredstava prikupljenih kroz oporezivanje, čija primarna svrha nije ostvarivanje dobiti i čiji način funkcionisanja i proizvodnju dobara i usluga reguliše centralna ili lokalna vlast;
2. Javnih preduzeća koja obično posluju po principima tržišta, ali čiji su dugoročni ciljevi postavljeni od strane centralne ili lokalne vlasti i
3. Entiteta koji su uglavnom deo privatnog sektora, od kojih entiteti javnog sektora nabavljaju određene vrste dobara i usluga koje su neophodne za funkcionisanje društvene zajednice².

Bez obzira na činjenicu da javni sektor uključuje raznolike i heterogene skupove entiteta koji funkcionišu u različitim pravnim okvirima i imaju različite, često nestandardizovane organizacione forme, svi entiteti koji čine javni sektor imaju jednu zajedničku karakteristiku - obezbeđuju javna dobra i usluge od vitalnog značaja za društvenu zajednicu.

Problematika o razgraničavanju javnog i privatnog sektora bila je predmet interesovanja brojnih međunarodnih organizacija, pri čemu su posebno relevantni rezultati istraživanja Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj (*Organisation for Economic Cooperation and Development - OECD*). Specifičnost pristupa *OECD* ogleda se u tome što ne određuje direktno koji entiteti pripadaju javnom, a koji privatnom sektoru, već postavlja kriterijume za donošenje tih odluka. Ti kriterijumi uključuju: (1) svrhu delovanja entiteta, odnosno da li je cilj entiteta ostvarivanje profita ili je entitet neprofitno orijentisan; (2) usmerenost entiteta prema privatnom ili javnom interesu i (3) način finansiranja entiteta.

Između javnih i privatnih preduzeća postoje određene sličnosti. Ciljevi i okruženje u kojem posluju javna preduzeća vrlo su slični ciljevima i poslovnom ambijentu entiteta u privatnom sektoru. Takođe, oba entiteta proizvode i pružaju usluge na osnovu kojih ostvaruju prihode na tržištu. U skladu sa tim, za finansijsko izveštavanje javnih preduzeća i privatnih preduzeća su merodavni Međunarodni standardi finansijskog izveštavanja (*International Financial Reporting Standards - IFRS*). Za razliku od javnih preduzeća, ostali entiteti javnog sektora izveštavaju u skladu sa Međunarodnim računovodstvenim standardima za javni sektor (*International Public Sector Accounting Standards - IPSAS*).

Iako imaju zajednička obeležja, javna preduzeća se razlikuju od privatnih preduzeća u sledećem: (1) mogu biti u potpunom ili delimičnom vlasništvu države; (2) imaju kako komercijalne tako i

² Jović, D. (2016). *Finansijsko izveštavanje i vrednovanje performansi entiteta javnog sektora*. Univerzitet u Beogradu, strana 54.

nekomercijalne ciljeve koji su često međusobno konfliktni i (3) država ima značajan uticaj na sve aspekte njihovog poslovanja, strategiju i rukovođenje, pri čemu im neretko daje privilegije kroz poreske olakšice i finansijsku podršku. Nasuprot tome, privatna preduzeća ne uživaju takve povlastice, ali istovremeno nisu u obavezi da ispunjavaju nekomercijalne ciljeve i nemaju troškove koji iz toga proizilaze.

Cilj rada je identifikacija specifičnosti izveštavanja o održivom poslovanju javnih preduzeća u Republici Srbiji kroz poređenje izveštavanja o održivom poslovanju javnih i privatnih preduzeća, kao i doprinos boljem razumevanju aktuelnog stanja i potencijalnih oblasti za poboljšanje izveštavanja javnih preduzeća o održivom poslovanju.

Prilikom izrade rada polazi se od sledećih hipoteza:

H1: Izveštavanje o održivom poslovanju je instrument pomoću kojeg javna preduzeća prikazuju javnosti svoj doprinos u ostvarivanju Ciljeva održivog razvoja

H2: Javna preduzeća imaju obavezu da pružaju sveobuhvatnije i transparentnije izveštaje o održivom poslovanju u poređenju sa privatnim preduzećima

H3: Postoji značajna razlika u izveštavanju o održivom poslovanju između privatnih i javnih preduzeća u Republici Srbiji

Dodatne hipoteze u okviru treće pretpostavke:

H3a: Regulatorni okvir ima veći uticaj na izveštavanje o održivom poslovanju u javnim preduzećima u poređenju sa privatnim preduzećima

H3b: Postoji značajna razlika u transparentnosti izveštavanja o održivom poslovanju između privatnih i javnih preduzeća

H3v: Postoji značajna razlika u obelodanjivanju mišljenja nezavisnog revizora po pitanju izveštavanja o održivom poslovanju između privatnih i javnih preduzeća

Metode istraživanja primenjene pri pisanju rada:

M1: Deskriptivna metoda - koristiće se pri definisanju pojmova javna preduzeća, održivi razvoj i izveštavanje o održivom poslovanju.

M2: Komparativna metoda - koristiće se pri poređenju izveštavanja o održivom poslovanju javnih i privatnih preduzeća u Republici Srbiji.

Master rad se sastoji iz četiri međusobno povezane celine. Prvi deo rada je posvećen definisanju pojma javno preduzeće, pri čemu je posebna pažnja usmerena na objašnjenje neuspeha tržišta koji dovode do nastanka javnih preduzeća, kao što su nedostatak konkurencije i prirodni monopoli, eksternalije i javna dobra. U nastavku, detaljno se obrađuju Ciljevi održivog razvoja, kao i kako izveštavanje o održivom poslovanju može doprineti ostvarivanju ovih ciljeva. Značajan deo prvog dela je i teorijski okvir izveštavanja o održivom poslovanju, gde se detaljno izlažu tri teorije koje objašnjavaju motivaciju preduzeća za obelodanjivanje izveštaja o održivom poslovanju, i to institucionalna teorija, teorija legitimiteta i teorija stejkholdera. Na kraju ovog dela, razmatra se uticaj vlasničke strukture, veličine entiteta, profitabilnosti i industrijskog sektora u kome entitet posluje na praksu izveštavanja o održivom poslovanju.

Drugi deo rada detaljno razmatra javna preduzeća kao hibridne organizacije, naglašavajući njihovu dvostruku prirodu. U ovom delu se objašnjava da hibridne organizacije moraju da usklade tržišne ciljeve, poput ostvarivanja profita, sa stvaranjem vrednosti za društvenu zajednicu čime se nameće zaključak da osnovni set finansijskih izveštaja ne može u potpunosti da prikažu njihovu uspešnost. Zatim se analizira koncept korporativnog upravljanja i objašnjava se povezanost između korporativnog upravljanja i izveštavanja o održivom poslovanju. U ovom delu su predstavljene i specifičnosti korporativnog upravljanja javnim preduzećima u Republici Srbiji, uključujući postojeći regulatorni okvir, institucionalne slabosti i izazove u primeni dobrih praksi. Takođe, razmatra i činjenica da je *OECD* nedavno usvojio novu Preporuku o smernicama za korporativno upravljanje javnim preduzećima koja, između ostalog, daje preporuke i za kvalitetno izveštavanje o održivom poslovanju javnih preduzeća. Na samom kraju ovog dela, fokus se usmerava na konkretne izazove sa kojima se javna preduzeća suočavaju prilikom izveštavanja o održivom poslovanju, pri čemu se identifikuju tri ključna problema: ograničenost resursa i kapaciteta, nedostatak standardizacije u izveštavanju i balansiranje različitih ciljeva.

Treći deo rada u fokusu ima postojeći regulatorni okvir izveštavanja o održivom poslovanju u Republici Srbiji. Pošto je Zakon o računovodstvu, kao ključni pravni akt koji reguliše nefinansijsko izveštavanje, u velikoj meri usklađen sa Direktivom o nefinansijskom izveštavanju (NFRD) Evropske unije, na samom početku ovog poglavlja se najpre detaljno analizira direktiva. Poseban akcenat stavljen je na nedostatke NFRD direktive, koji su u značajnoj meri preneti u Zakon o računovodstvu. Zatim se razmatra činjenica da je Evropska unija usvojila novu Direktivu o korporativnom izveštavanju o održivosti (CSRD), koja predstavlja značajan iskorak u odnosu na NFRD. U ovom delu se detaljno objašnjavaju novine koje CSRD donosi, kao i potencijalni uticaj ove direktive na izveštavanje o održivom poslovanju javnih preduzeća u Republici Srbiji, u slučaju

da se Zakon o računovodstvu uskladi sa CSRD. Na samom kraju detaljno su predstavljene najrelevantniji međunarodni standardi izveštavanja o održivom poslovanju.

Predmet analize u poslednjem delu rada je način na koji najveća javna i privatna preduzeća u Republici Srbiji, koja imaju zakonsku obavezu nefinansijskog izveštavanja, izveštavaju o održivom poslovanju za 2022. i 2023. godinu. Analiza je sprovedena na uzorku od deset najvećih javnih i 10 najvećih privatnih preduzeća, pri čemu je kriterijum za izbor preduzeća bila visina njihove poslovne imovine. Analizom su obuhvaćena tri ključna aspekta izveštavanja: forma izveštavanja, transparentnost izveštavanja i revizija izveštaja. U okviru forme izveštavanja, sagledano je kako su preduzeća inkorporirala nefinansijski izveštaj u godišnji izveštaj o poslovanju, kao i koja su preduzeća obelodanila izveštaj o održivom poslovanju kao posebnu publikaciju. U okviru transparentnosti izveštavanja, analizirano je da li su godišnji izveštaji o poslovanju i posebni izveštaji o održivom poslovanju izrađeni u skladu sa međunarodno priznatim standardima i da li su javno dostupni. U poslednjem delu analize je sagledano da li su godišnji izveštaji o poslovanju i posebni izveštaji o održivom poslovanju imali nezavisnu proveru revizora, kao i da li je ta revizija sprovedena u skladu sa priznatim standardima za nefinansijsko uveravanje. Na samom kraju ovog dela date su preporuke za unapređenje izveštavanja o održivom poslovanju javnih preduzeća u Republici Srbiji.

I NEOPHODNOST IZVEŠTAVANJA JAVNIH PREDUZEĆA O ODRŽIVOM POSLOVANJU

1.1. Pojam i motivi osnivanja javnih preduzeća

Jednu od najprihvaćenijih definicija javnih preduzeća su dale Ujedinjene nacije, koje su definisale javna preduzeća kao preduzeća koja su pod kontrolom državnih tela, gde se pod kontrolom podrazumeva mogućnost da se odrede opšte politike posredstvom izbora menadžmenta³. *Turner i Hulme* dopunjuju ovu definiciju sa jednom vrlo bitnom odlikom javnih preduzeća, a to je činjenica da je njihovo osnivanje usko povezano sa težnjom da se ostvari specifično definisan skup javnih ciljeva⁴. Osnivanje javnih preduzeća je često povezano sa nastojanjem da se ispravi problem neefikasne distribucije dobara i usluga na slobodnom tržištu, pojava koja je u literaturi poznat kao neuspeh tržišta (*market failure*). U slučaju neuspeha tržišta, individualni podsticaji za racionalno ponašanje ne dovode do racionalnih ishoda za celu grupu. Naime, svaki pojedinac može doneti ispravnu odluku za sebe, ali se može ispostaviti da te odluke nisu optimalne za ostale pojedince u grupi.

Neuspehe tržišta, koji objašnjavaju nastanak javnih preduzeća, mogu se podeliti u tri kategorije:

- Nedostatak konkurencije i prirodni monopoli
- Eksternalije i
- Javna dobra⁵

Nedostatak konkurencije i postojanje prirodnih monopola može objasniti osnivanje javnih preduzeća. Naime, u pojedinim industrijama u kojima troškovi proizvodnje značajno opadaju sa povećanjem obima proizvodnje, postoje značajne barijere ulaska na tržište koje pogoduju nastanku prirodnih monopola. Prirodni monopol je oblik tržišne nesavršenosti u kojem jedan proizvođač može efikasnije proizvoditi proizvod ili pružati uslugu u poređenju s većim brojem konkurentnih proizvođača. U velikom broju zemalja distribuciju vode i struje vrše javna preduzeća jer su početni

³ United Nations System of National Accounts (SNA). (1968). "A system of national accounts", Studies in Methods, Series F N E 2.rev 3, New York: United Nations

⁴ Turner, M., & Hulme, D. (1997). *Governance, administration and development: Making the state work*. London: Macmillan. str. 198.

⁵ Putniņš, T. J. (2015). *Economics of state-owned enterprises*. International Journal of Public Administration, 38 (11), strane 7-14.

troškovi izgradnje infrastrukture za obezbeđivanje ovih dobara toliko visoki da privatna preduzeća oklevaju da uđu na tržište.

Eksternalija predstavlja efekat koji proizilazi iz ekonomske aktivnosti entiteta i utiče na subjekte koji nisu direktno uključeni u tu aktivnost. Ovi eksterni efekti se ne odražavaju u ukupnim troškovima i koristima od robe ili usluge zbog čega ekonomisti smatraju da su eksternalije značajan problem koji izaziva neefikasnost na tržištu. Eksternalije mogu biti pozitivne i negativne. Kada proizvodnja ili potrošnja nekog dobra ili usluge ima pozitivan efekat na članove društva koji nisu direktno uključeni u te aktivnosti, eksternalije su pozitivne. Obrnuto, kada potrošnja ili proizvodnja nameće neželjene troškove drugim članovima društva reč je o negativnim eksternalijama. Eksternalije stvaraju probleme jer na slobodnom tržištu proizvođači i potrošači razmišljaju samo o sopstvenim troškovima i koristima kada donose odluke. Kao rezultat toga, marginalna društvena korist i marginalni društveni trošak obično nisu jednaki, odnosno može doći do ishoda koji nisu efikasni u Paretovom smislu. Intervenisanjem na tržištima robe sa značajnim eksternim efektima, vlada poboljšava društveno blagostanje. Vlada može intervenisati nametanjem „piguovskog poreza“ na proizvode sa negativnim eksternalijama i davanjem subvencija za proizvode sa pozitivnim eksternalijama. Alternativa oporezivanju i subvencionisanju je preuzimanje proizvodnje od strane države sa ciljem ostvarivanja efikasne alokacije resursa, posebno kada tržišno rešenje nije moguće. Kao rezultat toga, javna preduzeća su dizajnirana da ublaže neefikasnost tržišta u vezi sa eksternim efektima i ne mogu imati maksimizaciju finansijskog profita kao svoj glavni cilj.

Jedan od čestih razloga za osnivanje javnih preduzeća jeste potreba za obezbeđivanjem javnih dobara. Najznačajnija karakteristika ovih dobara je odsustvo rivaliteta u potrošnji, što znači da potrošnja od strane dodatnog pojedinca ne umanjuje korist drugih potrošača. Problem sa ovom vrstom robe je to da preduzetnici u privatnom sektoru ne proizvode besplatnu robu jer nije profitabilna. Iz tog razloga, roba kod koje postoji odsustvo rivaliteta se obično proizvede u nedovoljnoj količini, ukoliko se uopšte proizvodi. Javna dobra odlikuje i činjenica da nema isključivosti u potrošnji, odnosno da nije ni poželjno ni izvodljivo isključiti potrošače iz konzumiranja dobra. Zbog slobodnog i konkurentnog tržišta nije moguće proizvoditi proizvode kod kojih ne postoji isključivost u potrošnji na optimalan način. Mnogi potrošači pokušavaju da izbegnu plaćanje nadoknade za upotrebu dobra verujući da će neko drugi pokriti troškove (*free-riding*), što predstavlja klasičan problem zatvorenikove dileme.

1.2. Izveštavanje o održivosti - instrument za postizanje Ciljeva održivog razvoja

1.2.1. Ciljevi održivog razvoja

U literaturi ne postoji jedinstveno tumačenje koncepta održivog razvoja, ali jedna od najčešće navođenih definicija potiče od Svetske komisije za životnu sredinu i održivi razvoj (*World Commission on Environment and Sustainable Development*) pri Ujedinjenim nacijama u njihovom izveštaju „Naša zajednička budućnost“ („*Our Common Future*“) iz 1987. godine, poznatom kao Brundtlandov izveštaj. Održivi razvoj u ovom izveštaju je definisan kao „razvoj koji zadovoljava potrebe sadašnjice, ne dovodeći u pitanje sposobnost budućih generacija da zadovolje vlastite potrebe“⁶.

Održivi razvoj ima za cilj da obezbedi bolji pristup resursima i duži, zdraviji život za buduće generacije u poređenju sa sadašnjim generacijama. Na globalnom nivou, prioritet velikog broja država nije samo ekonomski rast. Mnoge zemlje su prihvatile model održivog razvoja zbog pretpostavke da dostignuti nivo ekonomskog rasta i razvoja sve intenzivnije ubrzava zagađenje životne sredine i klimatske promene što nepovoljno utiče na zdravlje stanovništva, kao i zbog nezadovoljstva rezultatima aktivnosti usmerenih na eliminaciju siromaštva i nejednakosti u društvu.

Kako bi se promovisao koncept održivog razvoja, Ujedinjene nacije su kreirale Ciljeve održivog razvoja (*Sustainable Development Goals - SDG*), kao sveobuhvatni apel za zajedničko delovanje prema eliminisanju siromaštva, zaštiti planete i stvaranju mira i prosperiteta za sve ljude. Ovi ciljevi su zvanično prihvaćeni na samitu koji je održan u septembru 2015. godine u Parizu, kada su Ujedinjene nacije usvojile rezoluciju *A/RES/70/1 – Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*. Agenda 2030 predstavlja sveobuhvatnu strategiju koja zahteva angažovanje svih država potpisnica i mobilizaciju svih raspoloživih resursa kako bi se definisani ciljevi postigli do 2030. godine. Ova agenda obuhvata 17 ciljeva održivog razvoja, ističući ekonomski rast, socijalnu inkluziju i zaštitu životne sredine kao tri ključne dimenzije.

⁶ Jovic, D. (2021). *Sustainability Accounting and Sustainability Reporting of Public Sector Entities: Some Issues of Underlying Concepts*. In Proceedings of 12 th SCF International Conference on “Contemporary Issues in Social Sciences” (Vol. 7)., strana 174.

Tabela 1: Ciljevi održivog razvoja (*Sustainable Development Goals – SDG*) agregirani prema tri stuba održivosti

Zaštita životne sredine	Socijalna inkluzija	Ekonomski rast
<ul style="list-style-type: none"> •SDG 6 - Čista voda i sanitarni uslovi •SDG 7 - Dostupna i obnovljiva energija •SDG 12 - Odgovorna potrošnja i proizvodnja • SDG 13 - Akcija za klimu • SDG 14 - Život pod vodom • SDG 15 - Život na zemlji 	<ul style="list-style-type: none"> • SDG 4 - Kvalitetno obrazovanje • SDG 5 - Rodna ravnopravnost •SDG 10 - Smanjenje nejednakosti • SDG 11 - Održivi gradovi i zajednice • SDG 16 - Mir, pravda i snažne institucije • SDG 17 - Partnerstvom do ciljeva 	<ul style="list-style-type: none"> • SDG 1 - Svet bez siromaštva •SDG 2 - Svet bez gladi •SDG 3 - Dobro zdravlje •SDG 7 - Dostupna i obnovljiva energija • SDG 8 - Dostojanstven rad i ekonomski rast • SDG 9 - Industrija, inovacije i infrastruktura • SDG 17 - Partnerstvom do ciljeva

Izvor: Purvis, B., Mao, Y., & Robinson, D. (2019). *Three pillars of sustainability: in search of conceptual origins*. Sustainability science, 14, strane 681-695.

1.2.2. Izveštavanje o održivom poslovanju - sredstvo komunikacije između javnih preduzeća i javnosti

Izveštaj o održivom poslovanju proizilazi iz koncepta poznatog kao „triple bottom line“ ili „3BL“, prema kojem se godišnji rezultat smatra nedovoljnim za adekvatno merenje poslovnih performansi, te se iz tog razloga javlja potreba za integracijom finansijskih podataka sa društvenim i ekološkim informacijama. Ovaj vid izveštavanja predstavlja alat za strateško planiranje i kontrolu kroz analizu celokupnog rada izveštajnog entiteta, koja ima za cilj da potvrdi sposobnost upravljanja ravnotežom između razmatranih varijabli⁷.

Sa istorijske tačke posmatraja, izveštavanje o održivom poslovanju je imalo nekoliko prelomnih tačaka. Sve je počelo tokom sedamdesetih godina prošlog veka u zapadnim zemljama, kada su tradicionalni finansijski izveštaji (bilans stanja, bilans uspeha, izveštaj o tokovima gotovine i izveštaj o promenama na kapitalu) dopunjeni izveštajem o socijalnim pitanjima. Međutim, tokom osamdesetih godina pažnja se pomerila ka ekološkim pitanjima poput emisije štetnih gasova i proizvodnje otpada, zamenjujući ranije izveštavanje o socijalnim pitanjima. Tek krajem devedesetih godina socijalna i ekološka pitanja su spojena u jedan izveštaj, koji se objavljuje

⁷ Bartocci, L., & Picciaia, F. (2013). *Towards integrated reporting in the public sector*: In Integrated reporting: Concepts and cases that redefine corporate accountability. strana 196.

zajedno za tradicionalnim finansijskim izveštajima⁸. Početak ove prakse se povezuje sa smernicama Globalne inicijative za izveštavanje (*Global Reporting Initiative - GRI*) koja je prvi put objavljena 1999. godine.

Izveštavanje o održivom poslovanju igra ključnu ulogu u postizanju Ciljeva održivog razvoja i služi za komuniciranje ekoloških, socijalnih, ekonomskih i upravljačkih praksi organizacije, prikazujući njen napredak ka Ciljevima održivog razvoja. Imajući u vidu činjenicu da je primarni cilj javnih preduzeća pružanje usluga društvenoj zajednici u celini, a ne ostvarivanje profita i generisanje prinosa na kapital investitorima, njihov učinak se može samo delimično proceniti ispitivanjem njihovog finansijskog položaja, ostvarenog rezultata i novčanih tokova. Za razliku od tradicionalnih finansijskih izveštaja koji se fokusiraju isključivo na profit, izveštavanje o održivom poslovanju obuhvata uticaj na životnu sredinu, socijalne, ekonomske i upravljačke aspekte, koji su fundamentalni za ostvarivanje Ciljeva održivog razvoja. Kao rezultat toga, a imajući u vidu sve veći značaj pitanja kao što su obrazovanje, nejednakost, nezaposlenost, siromaštvo i klimatske promene, izveštavanje o održivom poslovanju dobija sve više na značaju, služeći kao sredstvo za pokretanje realizacije Ciljeva održivog razvoja.

Izveštavanje o održivom poslovanju može imati bitan uticaj na strategije i poslovanje javnih preduzeća, podstičući integraciju Ciljeva održivog razvoja u poslovanje. Ovaj vid izveštavanja ima ključnu ulogu u usmeravanju javnih preduzeća ka održivosti. Stoga, izveštaji o održivom poslovanju predstavljaju važan alat za merenje, razumevanje, podsticanje i komuniciranje napora javnih preduzeća ka održivom razvoju, postavljanju ciljeva i upravljanju tranzicijom ka održivom poslovanju. Sa druge strane, nedostatak transparentnosti i odgovornosti po pitanju ovog izveštavanja može biti prepreka u napretku ka ostvarenju Ciljeva održivog razvoja i signal da javno preduzeće ne razmatra pitanja održivosti prilikom donošenja strateških odluka⁹.

Izveštavanje o održivom poslovanju obuhvata ne samo prikaz trenutnih inicijativa, već i planiranje stalnog napretka. Greška koju javna preduzeća često prave jeste postavljanje teško merljivih ciljeva održivog razvoja. Nejasni planovi bez konkretnih ciljeva ne mogu dovesti do značajnih promena. Ukoliko javno preduzeće obelodani da namerava da smanji emisiju ugljen dioksida, ali ne precizira ciljeve za određeni vremenski period, izveštaj nema dovoljnu snagu da osigura odgovornost kompanije. Postavljanje specifičnih, merljivih, dostižnih i vremenski određenih

⁸ Hahn, R., & Kühnen, M. (2013). *Determinants of sustainability reporting: A review of results, trends, theory, and opportunities in an expanding field of research*. Journal of cleaner production, strana 2.

⁹ Rosati, F., & Faria, L. G. (2019). *Addressing the SDGs in sustainability reports: The relationship with institutional factors*. Journal of cleaner production, 215, strane 1313-1314.

ciljeva je od ključne važnosti za pokazivanje posvećenosti javnog preduzeća postizanju stvarnog napretka u oblasti održivosti.

Izveštavanje o održivom poslovanju može biti u formi posebnog izveštaja ili integrisano (u kombinaciji sa finansijskim informacijama u godišnjem izveštaju)¹⁰. Izbor može zavistiti od ciljne publike i zainteresovanih strana. Izveštavanje o održivom poslovanju u godišnjim izveštajima (integrisano) prvenstveno se odnosi na investitore, dok su odvojeni izveštaji obično namenjeni široj javnosti¹¹.

1.3. Teorijski okvir izveštavanja o održivom poslovanju

Trenutno ne postoji jedna teorija koja bi objasnila šta motiviše preduzeća da izveštavaju o održivosti svog poslovanja. Stoga, među najvažnijim teorijskim okvirima koji su relevantni za razumevanje koristi od obelodanjivanja informacija o društveno odgovornom i održivom poslovanju, ističu se institucionalna teorija, teorija legitimiteta i teorija stejkholdera.

1.3.1. Institucionalna teorija

Institucionalna teorija objašnjava kako izveštajni entiteti percipiraju i reaguju na evoluirajuće socijalne i institucionalne pritiske i očekivanja. Prema ovoj teoriji, izveštajni entiteti teže da prihvate strukturu i metode upravljanja koje su priznate kao validne ili prihvaćene od strane drugih subjekata u njihovoj industriji, bez obzira na njihovu praktičnu efikasnost. Legitimne prakse se mogu uspostaviti u nekom entitetu kroz tradiciju, imitaciju, prinudom ili putem normativnih pritisaka¹². Entiteti koji funkcionišu u zajedničkom okruženju susreću se sa uporedivim pritiscima, što rezultuje sličnostima u njihovim strukturama i ponašanju¹³.

¹⁰ Caputo, F., Pizzi, S., Ligorio, L., & Leopizzi, R. (2021). *Enhancing environmental information transparency through corporate social responsibility reporting regulation*. Business Strategy and the Environment, strana 3475.

¹¹ García-Benau, M. A., Bolas-Araya, H. M., & Sierra-García, L. (2022). *Non-financial reporting in Spain. The effects of the adoption of the 2014 EU Directive: La información no financiera en España*. Los efectos de la adopción de la Directiva de la UE de 2014. Revista de Contabilidad-Spanish Accounting Review, strana 6.

¹² Carpenter, V. L., & Feroz, E. H. (2001). *Institutional theory and accounting rule choice: an analysis of four US state governments' decisions to adopt generally accepted accounting principles*. Accounting, organizations and society, strana 569.

¹³ DiMaggio, P. J., & Powell, W. W. (1983). *The iron cage revisited: Institutional isomorphism and collective rationality in organizational fields*. American sociological review, strana 149.

Institucionalna teorija ilustruje kako organizacije podležu pritiscima da usklade svoje vrednosti s društvom i stejkholderima, što je slučaj sa javnim preduzećima i izveštavanjem o održivom poslovanju. Država može zahtevati od entiteta da se ponašaju i postupaju na specifičan način, pre svega putem zakonske regulative¹⁴. Privredni subjekti prihvataju karakteristike koje su prihvaćene unutar institucionalnog okvira putem sličnih struktura, procesa i praksi koristeći sledeća tri mehanizma: prinudni, normativni i mimetički izomorfizam.

U ekonomskoj nauci pojam izomorfizam se odnosi na proces prilagođavanja i promene kroz imitaciju, kojim se postiže strukturalna sličnost određenog oblika ili modela¹⁵. Prinudni izomorfizam raste kada se institucionalne prakse menjaju zbog pritisaka zainteresovanih strana od kojih organizacije zavise i nastaje kada spoljno okruženje nameće promene privrednim subjektima¹⁶. Javna preduzeća, kao i ostali privredni subjekti, podležu uticajima poput ustava, zakona i drugih propisa. Etički pritisci i pritisci ka postizanju održivosti su takođe primeri prinudnih pritisaka, nastalih kao posledica društvenih očekivanja.

Normativni izomorfizam nastaje zbog pritisaka proizašlih iz normi profesionalnih grupa koje zagovaraju usvajanje određenih institucionalnih praksi i javlja se kada organizacije teže institucionalnoj legitimnosti¹⁷. Normativni izomorfizam proizilazi iz procesa profesionalizacije unutar određenog područja organizacije. Profesionalizacija se odnosi na zajednički napor članova iste struke da uspostave pravila i ograničenja koja regulišu metode i rad u toj struci. Individue unutar profesionalnih grupa usvajaju običaje i norme putem specijalizovanih obrazovanja povezanih sa svojom strukom. Kao rezultat toga, pojedinci u istoj profesiji s vremenom razvijaju slične veštine i karakteristike kako bi stekli legitimnost¹⁸.

Mimetičkim izomorfizmom se opisuje kao proces kopiranja i prihvatanja praksi u kojem organizacije kopiraju i usvajaju prakse i strukture koje doživljavaju kao uspešne i legitimne. Mimetički izomorfizam proističe iz neizvesnosti u okruženju i nejasnih ciljeva organizacije. Često,

¹⁴ Filipović, A. L., & Spasić, D. (2023). *Praksa obelodanjivanja ekoloških indikatora srpskih „blue-chip“ kompanija*. Računovodstvena znanja kao činilac ekonomskog i društvenog napretka. strana 405.

¹⁵ Manić, S., Jović, D. (2021). *Institucionalni izomorfizam u ekonomiji: Da li je računovodstvo drugačije?* Stanje i perspektive ekonomske misli. Ekonomski fakultet Univerzitet u Beogradu, Beograd, strane 170-171.

¹⁶ DiMaggio, P. J., & Powell, W. W. (1983). *The iron cage revisited: Institutional isomorphism and collective rationality in organizational fields*. American sociological review, strana 150.

¹⁷ Carpenter, V. L., & Feroz, E. H. (2001). *Institutional theory and accounting rule choice: an analysis of four US state governments' decisions to adopt generally accepted accounting principles*. Accounting, organizations and society, strana 150.

¹⁸ Ashworth, R., Boyne, G., & Delbridge, R. (2009). *Escape from the iron cage? Organizational change and isomorphic pressures in the public sector*. Journal of public administration research and theory, strana 167.

organizacija koja se kopira nije svesna da je predmet kopiranja, ali za druge predstavlja dragocen izvor ideja koje mogu primeniti na sopstveno poslovanje¹⁹.

1.3.2. Teorija legitimiteta

Teorija legitimiteta analizira očekivanja koja društvo ima od izveštajnih entiteta na temelju ideje „društvenog ugovora“. Društveni ugovor implicira da entiteti treba da deluju odgovorno u skladu s očekivanjima društva, čak i ako je njihov glavni fokus profit. Ideja društvenog ugovora je proistekla iz npora da se razume i objasni društveno ponašanje.

Društvena zajednica daje entitetima ovlašćenje za korišćenje prirodnih resursa i angažovanje radne snage. Međutim, entiteti ne poseduju inherentno pravo na ove pogodnosti. Društvo očekuje da postoji korist koja nadmašuje troškove za društvo kako bi se omogućilo postojanje ovih entiteta. Bilo koje nepoštovanje „društvenog ugovora“ narušava legitimnost organizacije i dovodi u pitanje njeno postojanje.

Teorija legitimiteta predviđa da kada rukovodstvo entiteta prepozna nedostatak legitimiteta, najčešće primenjuje neku od sledećih strategija:

- Usklađuje ponašanje svog entiteta sa željama društva kako bi promenili percepciju;
- Menja percepciju koju društvo ima o njihovom ponašanju, ali ne menja svoje ponašanje i
- Transformiše percepciju koju društvo ima o njihovom ponašanju, bilo manipulacijom, prevarom ili skretanjem pažnje.

Teorija legitimiteta sugerise da izveštajni entiteti s lošim finansijskim performansama obelodanjuju više informacije o održivom poslovanju kako bi uticale na percepciju društva o svojim održivim performansama i očuvale svoju legitimnost. Stoga, takvi entiteti preferiraju informacije niskog kvaliteta (informacije koje su površne, nepotpune, teško uporedivane ili dvosmislene) kako bi zamaglile svoje stvarno stanje, istovremeno održavajući svoju legitimnost stvarajući odgovarajuću sliku o održivosti svog poslovanja u javnosti²⁰.

¹⁹ DiMaggio, P. J., & Powell, W. W. (1983). *The iron cage revisited: Institutional isomorphism and collective rationality in organizational fields*. American sociological review, strane 151-154.

²⁰ Hummel, K., & Schlick, C. (2016). *The relationship between sustainability performance and sustainability disclosure—Reconciling voluntary disclosure theory and legitimacy theory*. Journal of accounting and public policy, 35(5), strana 6.

Izveštavanjem o ekonomskim, socijalnim i ekološkim temama javna preduzeća mogu pokazati javnosti da ispunjavaju svoj deo „društvenog ugovora“ i da se njihove aktivnosti poklapaju sa sistemima vrednosti društva. Na taj način mogu sprečiti ili ublažiti buduće regulatorne zahteve koji bi ograničili njihove strateške opcije, istovremeno zadržavajući svoj status i ugled u društvu²¹.

Dobra reputacija i imidž javnih preduzeća mogu imati ključnu ulogu prilikom zaključivanja raznih ugovora od kojih ova preduzeća mogu imati velike koristi, iz čega se može zaključiti da javna preduzeća imaju veliku motivaciju da se pridržavaju etičkih standarda.

1.3.3. Teorija stejkholdera

Prema teoriji stejkholdera²², uspeh izveštajnih entiteta u velikoj meri zavisi od njihovih sposobnosti da uspostave ravnotežu između interesa svih stejkholdera²³. Ovaj koncept je postao posebno popularan u poslednjim decenijama, kada su svi izveštajni entiteti, uključujući i javna preduzeća, pod sve većim pritiscima stejkholdera da posluju na društveno odgovoran način.

Teorija stejkholdera sugerise da izveštajni entiteti moraju balansirati suprotstavljene zahteve različitih grupa stejkholdera i odrediti ključne odgovornosti prema tim grupama. Balansiranje između različitih zahteva zavisi od toga koliko su interesi stejkholdera relevantni za poslovanje i koliko su ti interesi ostvareni u praksi. Osnovna ideja ove teorije je da dugoročni prosperitet organizacije zavisi od podrške svih stejkholdera. Glavni zadatak menadžmenta je da adekvatno odgovori na zahteve i očekivanja svih zainteresovanih strana, te da uskladi i izbalansira različite interese koje oni imaju²⁴.

Javna preduzeća se suočavaju sa zahtevima raznih stejkholdera kada je u pitanju implementiranje društveno odgovornog poslovanja i transparentno deljenje informacija o održivosti. Različite interesne grupe zahtevaju od javnih preduzeća da obelodane informacije o svom uticaju na životnu sredinu i društvo. Stoga, ova preduzeća imaju obavezu da integrišu održivost u svoje poslovanje,

²¹ Harmoni, A. (2013). *Stakeholder-based analysis of sustainability report: a case study on mining companies in Indonesia*. In International Conference on Eurasian Economies (Vol. 40), stranica 205.

²² Stejkholderi (zainteresovane strane) su bilo koja grupa ili pojedinac koji mogu uticati na entitet ili su pogođeni uticajem entiteta i obično uključuju interne stejkholdere (menadžere i zaposlene), kao i eksterne stejkholdere (akcionare, dobavljače, kupce, nevladine organizacije, poslovna udruženja i državne organe).

²³ Filipović, A. L., & Spasić, D. (2023) *Praksa obelodanjivanja ekoloških indikatora srpskih „blue-chip“ kompanija*. Računovodstvena znanja kao činilac ekonomskog i društvenog napretka. strane 405-406.

²⁴ Herold, D. M. (2018). *Demystifying the link between institutional theory and stakeholder theory in sustainability reporting*. *Economics, Management and Sustainability*, 3(2), strana 11.

ali i da transparentno obelodanjuju ove informacije, što može povećati legitimnost njihovih postupaka.

Izveštavanje o održivom poslovanju predstavlja jedan od načina informisanja stejholdera o performansama javnih preduzeća u smislu njihovih napora ka ostvarivanju Ciljeva održivog razvoju i treba da pruži sveobuhvatan prikaz održivosti koji obuhvata kako pozitivne, tako i negativne efekte aktivnosti javnih preduzeća.

1.4 Faktori koji utiču na izveštavanje o održivom poslovanju

U literaturi se mogu identifikovati četiri osnovna faktora koja utiču na izveštavanje o održivom poslovanju:

1. Vlasništvo
2. Veličina preduzeća
3. Profitabilnost i
4. Industrija

Da bi postavila dobar primer za privatna preduzeća i pridobila poverenje društvene zajednice, javna preduzeća treba da pokažu visok stepen društvene odgovornosti obelodanjivanjem detaljnih i kvalitetnih izveštaja o održivom poslovanju. Pičér tvrdi da su reputacija i društvena prihvatljivost javnih preduzeća usko povezani sa transparentnošću njihovog poslovanja, na šta je pozitivno uticao globalni trend izveštavanja o održivom poslovanju. S obzirom na to da upravljaju javnim resursima, javna preduzeća su izložena znatno većem društvenom pritisku i javnom nadzoru. Pored poštovanja zakonskih odredbi, njihova odgovornost je i da ispune očekivanja društvene zajednice u pogledu njihovog doprinosa Ciljevima održivog razvoja²⁵. Poredeći izveštavanje o održivom poslovanju između privatnih preduzeća u domaćem i u stranom vlasništvu, brojna istraživanja pokazuju da strano vlasništvo pozitivno utiče na obim izveštavanja o održivom poslovanju. Preduzeća u stranom vlasništvu često obelodanjuju detaljnije izveštaje zbog potrebe za smanjenjem informacione asimetrije između menadžera i stranih akcionara. Detaljni izveštaji o održivom poslovanju su ključni alat za obezbeđivanje transparentnosti poslovanja ovih preduzeća,

²⁵ Pilcher, R. (2011). *Implementing IFRS in local government: institutional isomorphism as NPM goes mad?* Local Government Studies, 37(4), strane 367-389.

s obzirom na to da strani akcionari ponekad teško dolaze do relevantnih informacija iz drugih izvora²⁶.

Polazeći od pretpostavke da veća preduzeća imaju veći uticaj i da su zbog toga pod većim nadzorom i pritiskom zainteresovanih strana, brojne studije su pokazale da veličina preduzeća (merena vrednošću ukupne imovine, godišnjom prodajom, brojem zaposlenih ili tržišnom kapitalizacijom) pozitivno utiče na obim izveštavanja o održivom poslovanju²⁷. Malim i srednjim preduzećima je finansijski izazovno da pokriju troškove potrebne za prikupljanje, analizu i prezentovanje podataka o ekološkim, društvenim i upravljačkim aspektima poslovanja, za razliku od velikih korporacija koje obično imaju veće budžete. Takođe, zainteresovane strane su zahtevnije u pogledu društvene odgovornosti velikih preduzeća u poređenju sa manjim preduzećima, što se pozitivno odražava na kvalitet i obim njihovog izveštavanja o održivom poslovanju²⁸.

Izveštavanje o održivom poslovanju može biti skupo jer zahteva ulaganja u prikupljanje i analizu podataka, obuku zaposlenih, usklađenost sa standardima i angažovanje eksternih revizora. Međutim, pošto imaju više resursa na raspolaganju, profitabilniji izveštajni entiteti su u mogućnosti da bolje apsorbuju ove troškove i posluju u skladu sa konceptom održivosti bez većeg negativnog uticaja na ostvareni finansijski rezultat. Takođe, ukoliko profitabilnost privatnih preduzeća nije uravnotežena sa njihovim naporima u vezi sa društvenom i ekološkom odgovornošću, postoji mogućnost da će konkurenti to iskoristiti da naruše ugled preduzeća i steknu konkurentsku prednost. Kvalitetno izveštavanje o održivom poslovanju u slučaju privatnih preduzeća ne služi samo očuvanju profitabilnosti, već doprinosi i njihovom rastu jer može privući potencijalne investitore koji visoko vrednuju preduzeća koja podržavaju održivi razvoj²⁹.

Nivo detalja u izveštajima o održivom poslovanju zavisi i od prirode sektora u kojem preduzeće obavlja svoju delatnost. Različiti industrijski sektori podložni su različitim nivoima javne kontrole i imaju specifične karakteristike u pogledu rizika i prilika koje proizilaze iz njihovog poslovanja, kao i efekata koje njihove aktivnosti imaju na životnu sredinu i društvo. Prema Higinu i saradnicima, pritisci zainteresovanih strana imaju najveći uticaj na velike izveštajne entitete u

²⁶ Hahn, R., & Kühnen, M. (2013). *Determinants of sustainability reporting: A review of results, trends, theory, and opportunities in an expanding field of research*. Journal of cleaner production, 59, strane 5-21.

²⁷ Hahn, R., & Kühnen, M. (2013). *Determinants of sustainability reporting: A review of results, trends, theory, and opportunities in an expanding field of research*. Journal of cleaner production, 59, strana 14.

²⁸ Sumiani, Y., Haslinda, Y., & Lehman, G. (2007). *Environmental reporting in a developing country: a case study on status and implementation in Malaysia*. Journal of cleaner production, 15(10), strane 895-901.

²⁹ Ariyani, A. P., & Hartomo, O. D. (2018). *Analysis of key factors affecting the reporting disclosure indexes of sustainability reporting in Indonesia*. International Journal of Business, Economics and Law, 16(1), strana 18

industrijama koje su ekološki osetljive, kao što su rudarstvo, metalurgija, komunalne usluge, energetika i farmacija. Ovi izveštajni entiteti koriste izveštavanje o održivom poslovanju kako bi odgovorili na informacione zahteve specifičnih zainteresovanih strana i povećali kredibilitet svog poslovanja.³⁰ Javna preduzeća koja imaju direktan uticaj na životnu sredinu izazvan potrošnjom prirodnih resursa suočavaju se sa većim pritiscima da signaliziraju svoj doprinos u pogledu ekološke održivosti nego drugi entiteti. Da bi povećali transparentnost i stekli kredibilitet u javnosti, javna preduzeća koja imaju predispozicije da budu veliki zagađivači životne sredine obično obelodanjuju više informacija o održivom poslovanju u odnosu na druga javna preduzeća³¹.

³⁰ Higgins, C., Milne, M. J., & Van Gramberg, B. (2015). *The uptake of sustainability reporting in Australia*. *Journal of Business Ethics*, 129, strane 445-468.

³¹ Greiling, D., Traxler, A. A., & Stötzer, S. (2015). *Sustainability reporting in the Austrian, German and Swiss public sector*. *International Journal of Public Sector Management*, 28(4/5), strana 407.

II IZAZOVI ODRŽIVOG POSLOVANJA I IZVEŠTAVANJA

JAVNIH PREDUZEĆA

2.1 Javna preduzeća kao hibridne organizacije

Javna preduzeća imaju važnu ulogu u ekonomijama širom sveta jer proizvode dobra i pružaju usluge koje su od esencijalnog značaja za društvenu zajednicu. Međutim, upravljanje ovim entitetima je izuzetno složeno jer su u obavezi da se pridržavaju tržišnih pravila, dok istovremeno država implementira mere koje štite određene aspekte njihovog poslovanja od konkurencije. Ove suprotstavljene sile utiču na upravljanje javnim preduzećima, kreirajući hibridni model u kojem različite strategije mogu koegzistirati.

Brojne definicije hibridnih organizacija dele zajedničku ideju da hibridne organizacije karakteriše: (1) zadovoljavanje interesa različitih zainteresovanih strana, (2) težnja ka višestrukim i često suprotstavljenim ciljevima i (3) učestvovanje u raznovrsnim ili neusklađenim aktivnostima³².

Prema Grosiju³³ javna preduzeća se smatraju hibridnim organizacijama jer ispunjavaju sledeće kriterijume hibridnosti:

- Imaju višedimenzionalnu strukturu ciljeva, koja uključuje sprovođenje javne politike, ostvarivanje javnog interesa i sticanje profita;
- Ostvaruju prihode od prodaje, često zasnovane na regulisanim tarifama;
- Dobijaju finansijsku podršku od države, najčešće u vidu subvencija i
- Obično imaju pravnu formu akcionarskog društva ili društva sa ograničenom odgovornošću, pri čemu nadzor nad poslovanjem obavljaju članovi nadzornog odbora koji se sastoji od predstavnika vlasti.

Hibridne organizacije moraju da usklade tržišne ciljeve, poput ostvarivanja profita, sa stvaranjem vrednosti za društvenu zajednicu. Zbog svoje hibridne prirode, javna preduzeća imaju širok spektar zainteresovanih strana sa kojima moraju da komuniciraju, među kojima su građani, zakonodavac, klijenti i mediji. Problemi unutar hibridnih organizacija mogu nastati zbog različitih interesa

³² Mair, J., Mayer, J., & Lutz, E. (2015). *Navigating institutional plurality: Organizational governance in hybrid organizations*. *Organization studies*, 36(6), strane 713-739.

³³ Grossi, G., Reichard, C., Thomasson, A., & Vakkuri, J. (2017). *Theme: performance measurement of hybrid organizations—emerging issues and future research perspectives*. *Public Money and Management*, 37(6), strana 380.

njihovih ključnih stejkholdera. Kako bi poboljšali odgovornost u svom poslovanju, ovi entiteti treba da redovno obelodanjuju informacije o ključnim aspektima svog poslovanja, naročito o temama koje tangiraju održivost poslovanja, čime se dodatno povećava njihova transparentnost.

Procena performansi hibridnih organizacija je kompleksnija nego procena performansi čisto javnih ili privatnih entiteta. Osim što je potrebno analizirati finansijsko stanje, važno je i proceniti da li entiteti pružaju kvalitetne usluge društvenoj zajednici i doprinose ostvarivanju Ciljeva održivog razvoja. Zbog raznolike strukture svojih zainteresovanih strana, hibridne organizacije se često suočavaju sa složenim i višedimenzionalnijim zahtevima za merenje performansi.

Kao hibridne organizacije, javna preduzeća se susreću sa jedinstvenim poteškoćama u usklađivanju svojih finansijskih ciljeva sa javnim politikama. Za razliku od privatnih preduzeća, gde je vrednost za akcionare lako merljiva, poimanje vrednosti u slučaju javnih preduzeća je značajno složenije i zavisi od sposobnosti da se uspešno odgovori na društvene potrebe.

U poređenju sa drugim entitetima koja su deo javnog sektora, javna preduzeća imaju veće podsticaje da posluju efikasno. Ipak, zbog činjenice da se suočavaju sa međusobno sukobljenim ciljevima, kao što su maksimizacija profita i stvaranje vrednosti za društvenu zajednicu, neretko su manje efikasna od privatnih preduzeća. Dok neka istraživanja dovode u pitanje efikasnost javnih preduzeća, druga sugerišu da mogu biti jednako efikasna kao i privatna preduzeća u uslovima postojanja konkurencije i odgovarajuće regulacije.

Upravljanje javnim preduzećima karakteriše hibridnost, koja se manifestuje kroz alternativne kanale kao što su ugovori o zajmovima, ugovori o performansama i neformalni politički uticaj. Dok ugovori o zajmovima omogućavaju državi da utiče na preduzeća koja pozajmljuju postavljanjem uslova za dobijanje zajma, ugovori o performansama omogućavaju vladi da definiše očekivanja u pogledu rezultata javnih preduzeća bez direktnog uključivanja u upravljanje. Visoki državni zvaničnici mogu ostvarivati i neformalni politički uticaj izvan formalnih okvira, utičući na odluke o izboru dobavljača i imenovanjem top menadžmenta.

Hibridnost javnih preduzeća se može videti i u problemima koji se mogu javiti u funkcionisanju njihovih upravnih odbora. Proces izbora članova odbora često je nejasan i podložan uticaju vladajuće političke stranke. Promene u strukturi odbora često su rezultat političke intervencije, odnosno više su povezane sa izbornim ciklusima nego sa ostvarenim rezultatima. U nekoliko evropskih zemalja postoje inicijative za depolitizaciju odbora javnih preduzeća kroz povećanje transparentnosti i jasno definisane procedure za izbor članova. Na ovaj način, upravljačke prakse

u javnim preduzećima se mogu značajno uskladiti sa praksama u privatnom sektoru, međutim, politička intervencija ostaje prisutna i može se samo umanjiti, ali ne i potpuno eliminisati.

Upravljanje javnim preduzećima se komplikuje u slučajevima kada nezavisni direktori koriste svoje pozicije u odborima kao priliku za ulazak u politiku ili uspostavljanje političkih veza. Rezultati istraživanja o nezavisnosti odbora u javnim i privatnim preduzećima su različiti. Dok neka istraživanja ukazuju da nezavisni direktori u javnim preduzećima mogu biti motivisani da unaprede efikasnost javnih preduzeća zbog svojih političkih ambicija, druga istraživanja sugerišu da ovi direktori mogu negativno uticati na vrednost preduzeća ukoliko postave političke ciljeve iznad javnog interesa.

2.2 Korporativno upravljanje javnim preduzećima

Korporativno upravljanje se odnosi na sisteme putem kojih se entiteti usmeravaju i kontrolišu. Klijn identifikuje sledeće karakteristike javnog upravljanja: jak fokus na međuinstitucionalnu dimenziju pružanja usluga, horizontalne tipove upravljanja, poboljšanje kvaliteta javnih usluga i uključivanje zainteresovanih strana kako bi se unapredila demokratska legitimnost³⁴.

Uprkos brojnim diskusijama o korporativnom upravljanju, manjku upravljačkih sposobnosti i nedostatku odgovornosti, efikasno upravljanje javnim preduzećima i dalje predstavlja ozbiljan problem. U stručnoj literaturi još uvek ne postoji konsenzus oko toga koji model, mehanizam ili instrument, dostupan vlastima i upravnom odboru, osigurava da javna preduzeća efikasno, efektivno i održivo pružaju javne usluge.

Javna preduzeća se često suočavaju sa značajnim izazovima u pogledu ostvarivanja zadovoljavajućih finansijskih performansi i pružanju kvalitetnih usluga. Problemi poput principal-agent odnosa, nedostatka konkurencije i brojnih protivrečnih ciljeva mogu dovesti do neefikasnosti i loših performansi u javnim preduzećima u poređenju sa privatnim preduzećima. Slabiji učinak javnih preduzeća može negativno uticati na njihovu konkurentnost i rast, što vremenom može postati značajan fiskalni teret i rizik za državu. Kao odgovor na ovaj problem, mnoge zemlje su nedavno uvele mere za poboljšanje efikasnosti i performansi javnih preduzeća jačanjem korporativnog upravljanja, uključujući i mehanizme za praćenje i evaluaciju performansi.

³⁴ Klijn, E. H. (2012). *New public management and governance: A comparison*. Oxford handbook of governance, strane 201–214.

Ključni aspekti korporativnog upravljanja koji utiču na performanse preduzeća obuhvataju vlasničku strukturu, nezavisnost odbora, veličinu odbora, naknade, praćenje performansi i transparentnost.

Opšti principi korporativnog upravljanja koje je *OECD* izdao 2004. godine nisu pružili odgovarajuća rešenja za izazove u poslovanju javnih preduzeća. Iz tog razloga, *OECD* je razvio posebnu smernicu za korporativno upravljanje preduzeća u državnom vlasništvu. Prvi set ove smernice je izdat 2005. godine i sadržao je uputstva za:

- Obezbeđivanje delotvornog regulatornog okvira za javna preduzeća;
- Definisane uloge države kao vlasnika;
- Osiguranje pravičnog tretmana svih akcionara;
- Regulaciju odnosa sa relevantnim interesnim grupama;
- Unapređenje transparentnosti poslovanja i
- Definisane odgovornosti članova upravnih odbora u javnim preduzećima³⁵.

Principi su prošireni u drugoj verziji smernice, koja je objavljena 2015. godine i uključivali su sledeće elemente: 1) Objašnjenje potrebe za državnim vlasništvom; 2) Objašnjenje funkcije države kao vlasnika; 3) Repozicioniranje javnih preduzeća na tržištu; 4) Osiguranje pravičnog tretmana dugoročnih investitora i akcionara; 5) Izgradnja odnosa sa akcionarima i usvajanje etičkih poslovnih praksi; 6) Izveštavanje i transparentnost poslovanja; i 7) Odgovornost nadzornih odbora javnih preduzeća.

Brojna istraživanja pokazuju pozitivnu vezu između korporativnog upravljanja i performansi javnih preduzeća. Međutim, za razliku od privatnih preduzeća čiji je osnovni cilj maksimizacija profita, primarni cilj javnih preduzeća je stvaranje vrednosti za društvenu zajednicu, što procenu performansi čini posebno izazovnom. Fokusiranje isključivo na finansijske rezultate može dovesti do neobjektivnog sagledavanja učinka javnih preduzeća³⁶.

Korporativno upravljanje direktno utiče na kvalitet izveštavanja o održivom poslovanju i na to koliko se ono podudara sa stvarnim praksama poslovanja entiteta. S obzirom da korporativno upravljanje teži pružanju vrednosti zainteresovanim stranama, povezano je sa društveno odgovornim poslovnim praksama. Interna revizija, kao ključna komponenta korporativnog

³⁵ Vasić, D. (2023). *Conceptualization and perspective of corporate governance of state owned enterprises in Serbia*. International journal of economics and law, strana 163.

³⁶ Heo, K. (2018). Effects of corporate governance on the performance of state-owned enterprises. *World Bank Policy Research Working Paper*, (8555).

upravljanja, često ostaje nezapažena, iako njen doprinos efektivnom korporativnom upravljanju i kvalitetnom izveštavanju o održivom poslovanju može biti značajan. Interna revizija podržava kvalitetno izveštavanje o održivom poslovanju pružanjem nepristrasne procene pouzdanosti i tačnosti podataka iz domena održivosti. Ona pomaže u identifikaciji i upravljanju rizicima povezanim sa održivim praksama, osiguravajući da procesi budu u skladu sa ključnim strateškim aktima entiteta. Pored toga, kroz detaljno praćenje i dokumentovanje rezultata projekata koji se odnose na unapređenje održivih praksi poslovanja, interna revizija promovira odgovornost i transparentnost³⁷.

U većini zemalja, korporativno upravljanje javnih preduzeća regulišu zakoni o privrednim društvima. Međutim, u Srbiji se na javna preduzeća ne primenjuju odredbe Zakona o privrednim društvima, već je korporativno upravljanje uređeno posebnim Zakonom o javnim preduzećima.

Aktuelni Zakon o javnim preduzećima, donet 2019. godine, u velikoj meri preuzima zahteve u vezi korporativnog upravljanja iz prethodnog zakona. Iako je postignut određeni napredak ka lakšoj primeni koncepta korporativnog upravljanja u javnim preduzećima, ovaj zakon ne ispunjava *OECD* standarde za korporativno upravljanje preduzeća u državnom vlasništvu. Proučavanjem odredbi o korporativnom upravljanju u Zakonu o javnim preduzećima, jasno se vidi da su one na značajno nižem nivou u poređenju sa sličnim odredbama u Zakonu o privrednim društvima. Međutim, najveća prepreka unapređenju korporativnog upravljanja javnih preduzeća u Srbiji nije manjkavost Zakona o javnim preduzećima, već nedostatak volje države da sprovede zakon koji je usvojila³⁸.

Specifičnosti korporativnog upravljanja javnih preduzeća u Srbiji se manifestuju na nekoliko načina. Prvo, ova preduzeća obavljaju poslove od opšteg interesa. Druga specifičnost je mogućnost prenosa dela aktivnosti javnih preduzeća na privatni sektor kroz javno-privatna partnerstva, posebno u sektoru javnog prevoza. Treća specifičnost je činjenica da je država istovremeno vlasnik, preduzetnik, akcionar, poslodavac, regulator i kontrolno telo. U takvim uslovima, direktorima javnih preduzeća je posebno teško da postave ciljeve, implementiraju efikasne kontrole upravljanja, obezbede transparentnost u radu i zaštite interese preduzeća.

³⁷ Aureli, S., Del Baldo, M., Lombardi, R., & Nappo, F. (2020). *Nonfinancial reporting regulation and challenges in sustainability disclosure and corporate governance practices*. *Business Strategy and the Environment*, 29(6), strane 2392-2403.

³⁸ Mirić, A. A., Todorović, M., & Jančićević, N. *Korporativno upravljanje u javnim preduzećima u Republici Srbiji: Kakva bi trebalo da bude uloga države kao vlasnika?*. *Strukturne reforme*, strana 118.

Prema studiji *Nivo korporativnog upravljanja u javnim preduzećima čiji je osnivač Republika Srbija*, koja je 2016. godine sprovedena na Ekonomskom fakultetu u Beogradu, korporativno upravljanje u Srbiji je na izuzetno niskom nivou. Autori su identifikovali sledeće probleme:

- *OECD* smernice za javna preduzeća i najbolje prakse u privatnom sektoru u velikoj meri odstupaju od regulatornog okvira za implementaciju korporativnog upravljanja u javnim preduzećima;
- Uloga države kao vlasnika je neefikasna zbog ograničenog uticaja na donošenje odluka i fragmentisane kontrole među različitim ministarstvima i agencijama;
- Nedostatak integrisanog sistema izveštavanja i manjkavosti u strateškom i operativnom planiranju;
- Nizak kvalitet upravljačke strukture zbog neadekvatnog izbora direktora i članova upravnih tela, nedostatka menadžerskog znanja u oblasti korporativnog upravljanja i opšte nepripremljenosti za uvođenje najboljih praksi korporativnog upravljanja i
- Nedostatak finansijske discipline i javnosti u radu koje je uzrokovano neadekvatnim i neefikasnim sistemima interne kontrole i izveštavanja, kao i nespremnošću preduzeća da poboljšaju transparentnost poslovanja³⁹.

Vlada Republike Srbije je u aprilu 2021. godine donela *Strategiju državnog vlasništva i upravljanja privrednim subjektima koji su u vlasništvu Republike Srbije za period od 2021. do 2027. godine*. Realizacija ovog akta bi trebalo da dovede do unapređenja upravljanja javnim preduzećima kroz razvoj jedinstvenog okvira vlasništva i poboljšanja praksi korporativnog upravljanja⁴⁰. Međutim, navedeni akt ne razmatra pitanja održivog poslovanja i izveštavanja o održivom poslovanju.

Preporuka o smernicama o korporativnom upravljanju javnim preduzećima koje je *OECD* objavio 2024. godine, nastala je kao odgovor na rastući značaj pitanja održivog poslovanja. U Preporuci je posebno istaknuto da država treba da uskladi politike i prakse javnih preduzeća sa širim nacionalnim ciljevima održivog razvoja. Ovaj pristup zahteva izradu sveobuhvatne strategije, uključujući specifičan akcioni plan i jasno definisan vremenski okvir za njegovu realizaciju. Strategija treba da obezbedi adekvatne investicije, kapitalnu strukturu i planove raspodele budžeta

³⁹ <https://rsjp.gov.rs/wp-content/uploads/Nivo-korporativnog-upravljanja-u-javnim-preduzecima-ciji-je-osnivaac-Republika-Srbija.pdf>

⁴⁰ Vlada Republike Srbije. (2021). *Strategija upravljanja javnim preduzećima u Republici Srbiji za period 2021-2025*

koji optimizuju korišćenje resursa dostupnih za unapređenje održivog poslovanja, čime se maksimizira dugoročna vrednost za sve ključne stejkholdere, a ponajviše za društvenu zajednicu⁴¹.

OECD posebno naglašava odgovornost odbora direktora kada je u pitanju integracija očekivanja države u vezi sa ostvarivanjem Ciljeva održivog razvoja u poslovne strategije javnih preduzeća. Strategije i planovi za unapređenje održivog poslovanja treba da budu usklađeni sa celokupnom poslovnom strategijom preduzeća, kao i sa regulatornim zahtevima, uključujući i obavezu izveštavanja o održivom poslovanju. Izveštavanje bi trebalo da bude u skladu sa međunarodnim standardima izveštavanja, kako bi se povećala transparentnost i međunarodna uporedivost obelodanjenih informacija. *OECD* ne preporučuje primenu nekog konkretnog standarda, ali naglašava potrebu standardizacije izveštavanja o održivom poslovanju unutar jedne zemlje, kako bi se postigla veća uporedivost izveštaja.

U narednom periodu, Srbija će se suočiti sa zadatkom implementacije nove smernice za korporativno upravljanje koje je izdao *OECD* u svoj zakonodavni okvir, što će zahtevati temeljnu analizu postojećih zakona i izmene trenutnih poslovnih praksi kako bi se uskladili sa savremenim principima održivog poslovanja. Proces će obuhvatiti procenu trenutne usklađenosti sa zahtevima nove *OECD* smernice, identifikaciju oblasti poslovanja koje zahtevaju promene i implementaciju nove regulative za poboljšanje upravljanja javnim preduzećima. Takođe, biće potrebno razviti planove za efikasnu primenu novih pravila i pružiti odgovarajuću podršku i obuku relevantnim akterima kako bi se osiguralo uspešno sprovođenje promena.

2.3 Specifični problemi izveštavanja javnih preduzeća o održivom poslovanju

Javna preduzeća se suočavaju sa sledećim izazovima prilikom izveštavanja o održivom poslovanju:

- Ograničenost resursa i kapaciteta;
- Nedostatak standardizacije u izveštavanju i
- Balansiranje različitih ciljeva.

Precizno i sveobuhvatno prikupljanje podataka predstavlja ključni osnov za kvalitetno izveštavanje o održivom poslovanju. Mnoga javna preduzeća nailaze na poteškoće već u ovoj početnoj fazi pripreme za izveštavanje, što može rezultirati nepotpunim i/ili netačnim izveštajima. Javna preduzeća često ne poseduju napredne softvere koji analiziraju podatke i u značajnoj meri

⁴¹ OECD. (2024). *Recommendation of the Council on OECD Legal Instruments Guidelines on Corporate Governance of State-Owned Enterprises*

olakšavaju izveštavanje o ključnim pitanjima održivog poslovanja. Zbog toga se javna preduzeća često oslanjaju na ručne metode prikupljanja i obrade podataka, što povećava rizik od nastanka grešaka. Površni i netačni izveštaji o održivom poslovanju mogu negativno uticati na transparentnost izveštavanja javnih preduzeća. Nedostatak transparentnosti može otežati predstavnicima države da donesu ispravne odluke o podršci javnim preduzećima u njihovim naporima ka unapređenju održivog poslovanja.

Javna preduzeća se suočavaju sa izazovima izrade kvalitetnih izveštaja o održivom poslovanju i zbog ograničenih finansijskih sredstava, nedostatka kvalifikovanog osoblja i loše tehnološke infrastrukture. Zbog ograničenog budžeta, često nemaju dovoljno sredstava da zaposle stručnjake za pitanje održivosti ili da investiraju u napredne sisteme za praćenje i analizu ključnih podataka iz domena održivog poslovanja. Pored toga, manjak obučениh kadrova može značiti da zaposleni koji su zaduženi za izveštavanje nemaju adekvatno znanje i iskustvo neophodno za prepoznavanje ključnih tema koje treba da budu uključene u izveštaj o održivom poslovanju.

Jedan od najvećih izazova s kojima se suočavaju prilikom izveštavanja o svojim performansama kako javna, tako i privatna preduzeća je nedostatak jedinstvenih standarda za izveštavanje. Brojne organizacije su razvile svoje okvire i standarde, što komplikuje uspostavljanje doslednog procesa za prikupljanje i predstavljanje relevantnih podataka. Ova raznovrsnost standarda otežava upoređivanje izveštaja između različitih preduzeća i smanjuje korisnost izveštaja za stejkoldere, koji se često suočavaju sa teškoćama u interpretaciji i analizi podataka. Javna preduzeća mogu prevazići ovaj problem ulaganjem dodatnih napora u usklađivanje sa najboljim praksama izveštavanja, kao i u razvoj internih kapaciteta za prikupljanje i analizu podataka. Izveštavanje o održivom poslovanju u skladu sa priznatim standardima dovodi do unapređenja transparentnosti i obezbeđuje da sve informacije budu jasno predstavljene.

Javna preduzeća se često suočavaju sa izazovom balansiranja između ekonomskih, društvenih i ekoloških ciljeva. Dok privatne kompanije teže maksimizaciji profita kao glavnom pokazatelju uspeha, javna preduzeća imaju zadatak da zadovolje interese društvene zajednice, što podrazumeva ostvarivanje ciljeva koji prevazilaze samo finansijsku dobit. Složenost ciljeva javnih preduzeća dodatno otežava proces njihovog izveštavanja o održivom poslovanju. Javna preduzeća moraju uskladiti finansijsku stabilnost sa zadovoljavanjem potreba šire društvene zajednice i ekološkom odgovornošću, što često dovodi do donošenja odluka koje su međusobno protivrečne. Pored investicija koje su ekonomski isplative, javna preduzeća često ulažu i u dugoročne projekte sa značajnim pozitivnim društvenim ili ekološkim uticajem, iako ti projekti ne donose finansijske dobitke.

Složenost ciljeva javnih preduzeća zahteva razvoj sofisticirane metodologije izveštavanja koja obuhvata svaki aspekt održivosti koji je ključan za to konkretno preduzeće. Takođe, budući da javna preduzeća moraju da opravdaju svoja ulaganja pred društvenom zajednicom i regulatornim telima, transparentnost je od izuzetnog značaja. Izrada izveštaja koji verodostojno prikazuju kako se javna preduzeća suočavaju sa različitim rizicima je ključno za očuvanje kredibiliteta i pouzdanosti njihovog poslovanja.

III REGULATORNI OKVIR IZVEŠTAVANJA O ODRŽIVOM POSLOVANJU U REPUBLICI SRBIJI I MEĐUNARODNI STANDARDI IZVEŠTAVANJA O ODRŽIVOM POSLOVANJU

Izveštavanje o održivom poslovanju dobija sve više na značaju kako u razvijenim zemljama, tako i u zemljama u razvoju. Iako je na samom početku ovaj vid izveštavanja bio na dobrovoljnoj bazi, vremenom je većina zemalja uvela neki oblik zakonske prinude.

3.1 Direktiva o nefinansijskom izveštavanju - pokušaj harmonizacije izveštavanja o održivom poslovanju u EU

U cilju harmonizacije finansijskog i nefinansijskog izveštavanja u Evropskoj uniji (European Union - EU), Evropska komisija je 2013. godine izdala računovodstvenu Direktivu 2013/34/EU o godišnjim finansijskim izveštajima, konsolidovanim finansijskim izveštajima i izveštajima određenih vrsta društava, koja je 2014. godine dopunjena Direktivom o nefinansijskom izveštavanju (*Non-Financial Reporting Directive - NFRD*). Pre 2014. godine, izveštavanje o nefinansijskim aspektima poslovanja je bilo opciono za entitete na prostoru EU i nije bilo predmet regulacije⁴².

Direktiva o nefinansijskom izveštavanju je doneta kao pokušaj harmonizacije i unapređenja izveštavanja o ekonomskim, socijalnim i ekološkim aspektima poslovanja u državama EU, putem postavljanja minimalnih, obaveznih zahteva u vezi sa nefinansijskim izveštavanjem. Cilj ove Direktive je bio povećanje konzistentnosti, uporedivosti i relevantnosti nefinansijskih informacija koje izveštajni entiteti obelodanjuju. Iako je Direktiva doneta 2014. godine, stupila je na snagu tek 2018. godine sa primenom na izveštaje za 2017. godinu.

Direktiva o nefinansijskom izveštavanju se smatra najvažnijim korakom koje su institucije EU preduzele u cilju ostvarivanja Ciljeva održivog razvoja koji su ustanovljeni Agendom 2030. Direktiva o nefinansijskom izveštavanju je doneta sa idejom da pomogne izveštajnim entitetima da povećaju transparentnost i odgovornost po pitanju uticaja na društvenu zajednicu i životnu

⁴² Venturelli, A., Fasan, M., & Pizzi, S. (2022). *Guest editorial Rethinking non-financial reporting in Europe: challenges and opportunities in revising Directive 2014/95/EU*. *Journal of Applied Accounting Research*, 23(1)

sredinu. Ovaj akt ne samo da promoviše održivost za konkretne izveštajne entitete, već i doprinosi bržoj tranziciji država članica EU ka održivoj globalnoj ekonomiji⁴³.

Direktiva o nefinansijskom izveštavanju se primenjuje na velika preduzeća koja imaju više od 500 zaposlenih i koja su klasifikovana kao „subjekti od javnog interesa“, kao što su velike kompanije čije se akcije kotiraju na berzi, banke i osiguravajuće kuće.

Entiteti treba da izveštavaju o četiri ključna pitanja održivosti:

- zaštita životne sredine;
- socijalna i kadrovska pitanja;
- poštovanje ljudskih prava i
- sprečavanje korupcije i podmićivanja.

Nefinansijski izveštavaj treba da obuhvati: (1) informacije o rizicima povezanim sa navedenim pitanjima, (2) politike koje su usvojene za ublažavanje tih rizika, (3) rezultate tih politika i (4) ključne pokazatelje performansi koji se odnose na poslovanje. Pored toga, Direktiva o nefinansijskom izveštavanju koristi pristup „pridrži se ili objasni“, prema kojem izveštajni entitet može da ne obelodani informacije koje se tiču navedena četiri ključna pitanja, ali u tom slučaju mora jasno obrazložiti razloge zbog kojih ta obelodanjivanja nisu izvršena.

Direktiva o nefinansijskom izveštavanju daje preduzećima opciju da uključe ove informacije ili u godišnji izveštaj o poslovanju ili u zasebni nefinansijski izveštaj. Takođe, Direktiva ne zahteva od izveštajnih entiteta primenu konkretnog standarda za izveštavanje, već dozvoljava entitetima da sami odaberu koje međunarodne standarde ili okvire za izveštavanje će koristiti.

Direktiva o nefinansijskom izveštavanju propisuje da nefinansijski izveštaj mora da bude dovoljno informativan kako bi ključni stejkholderi mogli da razumeju razvoj, performanse, položaj i uticaj aktivnosti preduzeća, odnosno da informacije treba pružiti „u meri koja je neophodna“. Ovo je takozvani „pristup dvostruke materijalnosti“, prema kojem preduzeća moraju da obelodane ne samo kako pitanja iz sfere održivosti mogu uticati na njihove buduće performanse, već i kako njihove poslovanje utiče na društvenu zajednicu.

⁴³ Cosma, S., Leopizzi, R., Nobile, L., & Schwizer, P. (2022). *Revising the Non-Financial Reporting Directive and the role of board of directors: a lost opportunity?* Journal of Applied Accounting Research, 23(1), strana 3.

Iako je Direktiva o nefinansijskom izveštavanju usvojena sa ciljem postizanja usklađenosti u nefinansijskom izveštavanju unutar EU, harmonizacija nije ostvarena iz sledećih razloga:

- Države članice su na različit način implementirale Direktivu u svoj zakonodavni okvir;
- Direktiva daje nepotpuna i nejasna uputstva za sastavljanje nefinansijskog izveštaja i
- Direktiva ne zahteva primenu konkretnog standarda prilikom sastavljanja nefinansijskog izveštaja⁴⁴.

U nastojanju da uspostavi kvalitetne temelje za nefinansijsko izveštavanje u EU, Evropska komisija je odabrala zakonodavni alat koji omogućava državama članicama da odrede kako najbolje postići određeni, pravno obavezujući rezultat. Države članice su implementirale Direktivu na različite načine, pri čemu su se razlike pojavile kod zahtevanih metoda i sadržaja izveštavanja, obuhvata preduzeća i zahtevanog stepena verifikacije izveštaja. Direktiva predviđa da je ovlašćeni revizor u obavezi da proveriti da li je nefinansijski izveštaj sastavljen u skladu sa zahtevima Direktive. Državama članicama EU pružena je mogućnost da same odrede da li će dodatno zahtevati da revizor dâ svoje mišljenje i o tačnosti podataka u izveštaju. Kao rezultat toga, izveštaji koje generišu preduzeća u istoj industriji u pojedinim slučajevima nisu uporedivi između zemalja članica, jer entiteti podležu različitim propisima o nefinansijskom izveštavanju.

Prema Direktivi o nefinansijskom izveštavanju, nefinansijski izveštaj mora sadržavati informacije „u meri u kojoj je to potrebno“ da bi se razumelo poslovanje entiteta. Takođe, u istom dokumentu se navodi da bi relevantni nefinansijski ključni pokazatelji performansi za određeni entitet trebali biti uključeni, kao i da bi glavni rizici poslovanja entiteta trebali biti navedeni. Kao rezultat brojnih nepreciznih formulacija u Direktivi, entiteti imaju slobodu da biraju koje podatke će obelodaniti. Strategija „pridrži se ili objasni“ može biti posebno problematična kada preduzeća namerno izostavljaju važne informacije o rizicima ili nepovoljnim aspektima svog poslovanja, stvarajući iluziju transparentnosti, dok u suštini izbegavaju obelodanjivanje stvarnog stanja.

Harmonizacija nefinansijskog izveštavanja onemogućena je i zbog različitih izbora standarda za sastavljanje nefinansijskih izveštaja. Izveštajni entiteti, u skladu sa Direktivom o nefinansijskom izveštavanju, mogu izveštavati u skladu sa opšteprihvaćenim međunarodnim standardima i okvirima, a mogu čak osmisliti i svoj jedinstveni okvir. Preduzeća iz različitih država članica, pa čak i unutar iste države, mogu primeniti različite standarde prilikom sastavljanja nefinansijskog izveštaja, što predstavlja ozbiljan problem u pogledu uporedivosti izveštaja. To može dovesti do

⁴⁴ Agliati, M. M. (2021). *An Economic Analysis and Review of Non-Financial Reporting in the European Union*.

situacija u kojima postaje teško, a u nekim slučajevima čak i nemoguće, uporediti nefinansijske izveštaje između različitih preduzeća. Kao rezultat toga, ključnim stejkolderima ovi izveštaji mogu biti manje korisni.

Direktiva o nefinansijskom izveštavanju je obavezala entitete u EU na sastavljanje nefinansijskih izveštaja, značajno unapređujući ovaj vid izveštavanja u poređenju s periodom kada nefinansijsko izveštavanje nije bilo predmet regulacije. Međutim, implementacija ove Direktive je donela brojne probleme, čime su postali vidljivi njeni nedostaci. Iz tog razloga će je zameniti nova Direktiva o korporativnom izveštavanju o održivosti, koja ima za cilj da ispravi identifikovane slabosti aktuelne Direktive i unapredi praksu izveštavanja o održivom poslovanju.

3.2 Obavezno nefinansijsko izveštavanje u Republici Srbiji

Obaveza nefinansijskog izveštavanja u Republici Srbiji uvedena je kroz izmene i dopune Zakona o računovodstvu⁴⁵, čime je izvršeno usklađivanje sa Direktivom o nefinansijskom izveštavanju. Iako je Zakon o računovodstvu stupio na snagu 01. januara 2020. godine, entiteti su bili u obavezi da izveštavaju u skladu sa ovim aktom počevši od 2021. godine.

Obavezno nefinansijsko izveštavanje se odnosi na velika pravna lica koja su društva od javnog interesa u skladu sa Zakonom o reviziji Republike Srbije⁴⁶ i koja u proseku imaju više od 500 zaposlenih tokom poslovne godine. Jedini izuzetak je Narodna banka Srbije, koja je izuzeta iz obaveze nefinansijskog izveštavanja.

Zakon o računovodstvu navodi da nefinansijske informacije moraju biti uključene u godišnji izveštaj, ali ne zahteva da budu sadržane u posebnom izveštaju. Srpska preduzeća su i dalje u obavezi da uključe nefinansijske informacije u svoj godišnji izveštaj, čak i ako odluče da objave posebne izveštaje koji sadrže nefinansijske informacije definisane Zakonom o računovodstvu⁴⁷.

Izveštajni entiteti koji su u obavezi da izveštavaju o nefinansijskim aspektima svoga poslovanja moraju uključiti nefinansijski izveštaj u svoj godišnji izveštaj o poslovanju i isti dostaviti Agenciji za privredne registre (APR). Zakon o računovodstvu se po ovom pitanju razlikuje od Direktive o

⁴⁵ Zakon o računovodstvu, Službeni glasnik Republike Srbije br. 73/2019 i i 44/2021

⁴⁶ Zakon o reviziji, Službeni glasnik Republike Srbije br.73/2019

⁴⁷ Jović, D., Todorović, M., Lukić, V., (2025), *Sustainability reporting in Serbia: Analysis of Developments and Progress in Non-financial Reporting*, Corporate sustainability reporting in Central and Eastern European companies, Routledge Research in Sustainability and Business, strana 206.

nefinansijskom izveštavanju, koja omogućava objavljivanje Nefinansijskog izveštaja kao zasebne publikacije najkasnije šest meseci od datuma bilansa.

Pravno lice u grupi koja je klasifikovana kao velika i koja na konsolidovanoj osnovi ima u proseku više od 500 zaposlenih tokom godine je u obavezi da podnese konsolidovani nefinansijski izveštaj. Zavisno pravno lice je izuzeto iz nefinansijskog izveštavanja ukoliko je uključeno u konsolidovani nefinansijski izveštaj koji je pripremljen u skladu sa Zakonom o računovodstvu. Na taj način se omogućava matičnom preduzeću da preuzme obavezu nefinansijskog izveštavanja, čime se pojednostavljuje postupak izveštavanja i smanjuje administrativni teret za zavisne kompanije⁴⁸.

Nefinansijski izveštaj obuhvata određena ESG⁴⁹ obelodanjivanja, poput podataka potrebnih za razumevanje korporativnih operacija koje se odnose na socijalna pitanja, zaštitu životne sredine, ljudska prava, inicijative protiv korupcije i pitanja vezana za podmićivanje.

Kada je u pitanju revizija nefinansijskih izveštaja, jedina obaveza revizora je da potvrdi da je izveštaj pripremljen u skladu sa Zakonom o računovodstvu. To znači da, za razliku od finansijskih izveštaja, revizor nije dužan da vrši proveru tačnosti podataka u izveštaju.

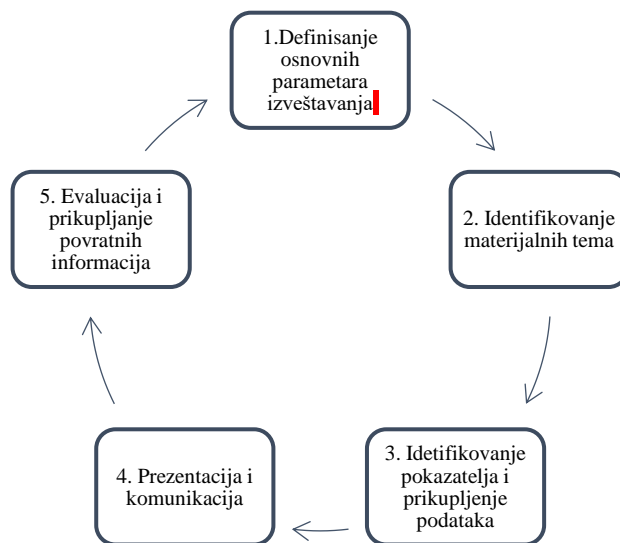
Izveštaj Evropske komisije o napretku Srbije za 2020. godinu je pozitivno ocenio odredbe Zakona o računovodstvu koje se odnose na nefinansijsko izveštavanje. Pozitivna ocena proizilazi iz toga što je Zakon o računovodstvu gotovo u potpunosti usklađen sa Direktivom o nefinansijskom izveštavanju. Međutim, regulativa u Republici Srbiji je, osim pozitivnih aspekata Direktive, preuzela i sve njene nedostatke, što može dovesti do neujednačenosti između nefinansijskih izveštaja i manjkavosti u kvalitetu izveštaja. Takođe, izveštajni entiteti nisu u obavezi da obelodane koje smernice i standarde su koristili prilikom pripreme nefinansijskog izveštaja, što dodatno ugrožava transparentnost nefinansijskog izveštavanja.

Odredbe Zakona o računovodstvu su ograničene na definisanje osnovnih tema koje treba da budu predmet obelodanjivanja i ne daju dodatne smernice niti objašnjenja koja su ključna za kvalitetno pripremanje nefinansijskog izveštaja. Zbog toga je, Privredna komora Srbije, u saradnji sa nekoliko institucija, objavila priručnik „Korak po korak do nefinansijskog izveštaja“, kako bi

⁴⁸ Pored prednosti, konsolidovani izveštaji o održivom poslovanju imaju i određene nedostatke, o čemu će više biti reči u poglavlju 4 (tačka 4.2)

⁴⁹ ESG (skraćena od *Environmental, Social and Governance*) je termin koji se odnosi na skup standarda koji usmeravaju korporativne politike kako bi bile u skladu sa konceptima održivog razvoja u oblastima životne sredine, društvene odgovornosti i korporativnog upravljanja

pomogla entitetima na njihovom putu ka kvalitetnom nefinansijskom izveštavanju. Proces nefinansijskog izveštavanja je u priručniku objašnjen kroz pet ključnih koraka⁵⁰.

Slika 1: Ključni koraci u nefinansijskom izveštavanju

Izvor: Privredna komora Srbije. (2021). Priručnik: Korak po korak do nefinansijskog izveštaja. str. 47

Definisane osnovnih parametara izveštavanja se odnosi na određivanje: (1) obuhvata izveštaja (da li će se u izveštaju prikazati poslovanje matične kompanije i/ili zavisnih lica), (2) vremenskog okvira izveštavanja (odnosi se na opredeljenje dinamike izveštavanja), (3) formata izveštavanja (da li će nefinansijski izveštaj biti deo godišnjeg izveštaja ili samostalna publikacija) i (4) metodologije (da li će se prilikom izveštavanja primenjivati neki od međunarodno priznatih standarda za izveštavanje).

Jedan od najtežih koraka je identifikovati koje teme su materijalne, odnosno koje teme su dovoljno značajne da bi se o njima izveštavalo. U tu svrhu je od velike pomoći matrica materijalnosti, alat koji pomaže entitetima da prepoznaju i ocene koje su oblasti od ključne važnosti za njihove stejkoldere. Pokazatelji koji se koriste u izveštavanju treba da budu direktno povezani sa prethodno definisanim temama i jasno formulisani.

Kada je u pitanju prezentacija informacija, u priručniku je istaknuta činjenica da bi napori u ovom segmentu trebali biti usmereni ka što jednostavnijem prikazu ključnih informacija, kako bi se stejkholderima olakšalo razumevanje kompleksnih tema.

⁵⁰ Privredna komora Srbije. (2021). Priručnik: Korak po korak do nefinansijskog izveštaja

Poslednji korak podrazumeva evaluaciju celokupnog procesa nefinansijskog izveštavanja i komunikaciju sa zainteresovanim stranama o kvalitetu izveštaja. Rezultat ovog koraka su inputi koji se uzimaju u razmatranje prilikom definisanja osnovnih parametara izveštaja u narednom izveštajnom periodu.

3.3 Izazovi implementacije Direktive o korporativnom izveštavanju o održivosti

Direktiva o nefinansijskom izveštavanju je zamenjena Direktivom o korporativnom izveštavanju o održivosti (*Corporate Sustainability Reporting Directive - CSRD*). Nova direktiva širi obuhvat preduzeća koja su dužna da izveštavaju o održivom poslovanju i povećava nivo standardizacije izveštavanja. Kroz novu Direktivu, EU teži da ostvari cilj klimatske neutralnosti do 2050. godine i ambicije Zelenog dogovora, postavljajući izveštavanje o održivom poslovanju na isti nivo važnosti kao i finansijsko izveštavanje.

Tabela 2: Ključne razlike između NFRD i CSRD

	Direktiva o nefinansijskom izveštavanju (NFRD)	Direktiva o korporativnom izveštavanju o održivosti (CSRD)
Obuhvat	Velike kompanije od javnog interesa koje imaju više od 500 zaposlenih	Sve velike kompanije koje ispunjavaju dva od sledeća tri kriterijuma: (1) Više od 250 zaposlenih; (2) Vrednost ukupne aktive veća od 20 miliona €; (3) Vrednost neto prihoda od prodaje veći od 40 miliona € Mala i srednja preduzeća koja se kotiraju na berzi zemalja članica EU Preduzeća sa sedištem izvan EU, koje imaju neto prihod od prodaje veći od 150 miliona € na teritoriji EU
Standardi	Ne zahteva se izveštavanje u skladu sa standardima	Zahteva se primena Evropskih standarda za izveštavanje o održivosti
Revizija	Revizor nije u obavezi da izvrši proveru tačnosti obelodanjenih podataka u izveštaju	Revizor je u obavezi da izvrši proveru tačnosti obelodanjenih podataka u izveštaju

Izvor: Prikaz autora

Implementacija Direktive o korporativnom izveštavanju o održivosti će se odvijati kroz četiri faze:

- Entiteti koji su trenutno obuhvaćeni Direktivom o nefinansijskom izveštavanju će izveštavati u skladu sa novom Direktivom od 1. januara 2024. godine;
- Velika preduzeća koja ranije nisu bila obuhvaćena Direktivom o nefinansijskom izveštavanju će izveštavati u skladu sa novom Direktivom od 1. januara 2025. godine;
- Mala i srednja preduzeća će izveštavati u skladu sa novom Direktivom od 1. januara 2026. godine i
- Preduzeća sa sedištem izvan EU su u obavezi da se usklade sa novom Direktivom do 1. januara 2028. godine.

Osim što će izazvati brojne promene u praksi izveštavanja o održivom poslovanju, Direktiva o korporativnom izveštavanju o održivosti donosi i značajnu novinu u pogledu terminologije koja se trenutno koristi. Direktiva o nefinansijskom izveštavanju je koristila termin „nefinansijska informacija“ za opisivanje praksi održivog poslovanja, ali se pokazalo da ovaj izraz može biti obmanjujući jer implicira da te informacije nemaju finansijsku relevantnost. S obzirom na to da je uticaj ovih podataka na finansijske performanse entiteta sve veći, nova Direktiva preporučuje korišćenje termina „informacije o održivosti“ umesto „nefinansijske informacije“, kako bi se bolje prikazala stvarna povezanost između održivog poslovanja i finansijskog izveštavanja⁵¹.

Prilagoditi Zakon o računovodstvu zahtevima Direktive o korporativnom izveštavanju o održivosti biće vrlo složen proces, koji će zahtevati značajna finansijska sredstva, vreme i stručnost. Ovaj izazov je još izraženiji zbog složenosti nove EU Direktive, koja postavlja visoke zahteve kada je reč o transparentnosti i detaljnosti izveštavanja o održivom poslovanju, što će dodatno komplikovati proces usklađivanja. Osim troškova izrade regulative, država će snositi i troškove sprovođenja zakona. Administrativni troškovi uključuju troškove rada zaposlenih zaduženih za sprovođenje i nadzor propisa, kao i troškove edukacije zaposlenih o ključnim izmenama propisa u Republici Srbiji⁵².

⁵¹ European Parliament & Council of the European Union. (2022). Directive (EU) 2022/2464 of the European Parliament and of the Council of 14 December 2022 on corporate sustainability reporting and amending Directive (EU) 2019/1937. Official Journal of the European Union

⁵² Agliati, M. M. (2021). *An Economic Analysis and Review of Non-Financial Reporting in the European Union*. strana 19.

Ukoliko se Zakon o računovodstvu u potpunosti uskladi sa zahtevima Direktive o korporativnom izveštavanju o održivosti, u javnim preduzećima će doći do sledećih promena u izveštavanju o održivom poslovanju:

- Povećaće se broj javnih preduzeća koja su u obavezi da izveštavaju o održivom poslovanju;
- Javna preduzeća će izveštavati u skladu sa Evropskim standardima za izveštavanje o održivosti i
- Ovlašćeni revizor će vršiti proveru tačnosti podataka koji se nalaze u izveštaju o održivom poslovanju.

Izmenom Zakona o računovodstvu povećaće se obuhvat, kako privatnih, tako i javnih preduzeća koja su u obavezi da izveštavaju o ključnim ekonomskim, socijalnim i ekološkim aspektima svog poslovanja. Ova praksa će obezbediti da gotovo sva relevantna javna preduzeća izveštavaju o održivom poslovanju na transparentan način.

Izveštavanje u skladu sa Evropskim standardima za izveštavanje o održivosti predstavljaće značajan korak ka standardizaciji i unapređenju transparentnosti poslovanja. U cilju obezbeđenja uslova za kvalitetno izveštavanje u skladu sa standardima, javna preduzeća će morati da poboljšaju interne procese za prikupljanje i analizu podataka. Izveštavanje u skladu sa standardima zahtevaće kvalitetnu obuku zaposlenih zaduženih za izveštavanje o održivom poslovanju, kao i implementaciju novih IT rešenja.

Javna preduzeća će biti u obavezi da angažuju ovlašćenog revizora čija zadatka će biti sprovođenje temeljne analize i procene pouzdanosti i tačnosti informacija u izveštaju o održivom poslovanju, što će podrazumevati i ispitivanje internih procedura i metoda koje javna preduzeća koriste za prikupljanje i analizu podataka. Revizor će procenjivati usklađenost izveštaja javnih preduzeća sa Evropskim standardima za izveštavanje o održivosti, kao i adekvatnost implementiranih kontrolnih mehanizama. Po završetku revizije, ovlašćeni revizor će biti u obavezi da izda izveštaj u kome će dati svoje mišljenje o izveštaju o održivom poslovanju.

3.4. Međunarodni standardi izveštavanja o održivom poslovanju

U proteklih nekoliko godina lideri u domenu izveštavanja o održivom poslovanju su bile privatne inicijative poput Globalne inicijative za izveštavanje (*Global Reporting Initiative - GRI*), Međunarodnog saveta za integrisano izveštavanje (*International Integrated Reporting Council -*

IIRC), Projekta za obelodanjivanje informacija povezanih sa emisijom ugljenika (*Carbon Disclosure Project - CDP*) i Radne grupa za finansijska obelodanjivanja u vezi sa klimom (*Task Force on Climate Related Financial Disclosures - TCFD*). Međutim, usled političkih akcija, aktivizma i sve većeg pridavanja značaju izveštavanju o održivom poslovanju u proteklom periodu, pojavili su se novi uticajni igrači koji su započeli svoj rad u ovom domenu. Tako na primer, *IFRS* fondacija je osnovala Međunarodni odbor za standarde održivosti (*International Sustainability Standards Board - ISSB*), dok je Evropska unija dodelila Evropskoj savetodavnoj grupi za finansijsko izveštavanje (*European Financial Reporting Advisory Group - EFRAG*) zadatak da bude odgovorna za pripremu Evropskih standarda za izveštavanje o održivosti (*European Sustainability Reporting Standards - ESRS*). S druge strane, neki od prethodnih aktera su prestali da postoje⁵³.

3.4.1. Standardi Globalne inicijative za izveštavanje (GRI)

Izveštavanje o održivom poslovanju se smatra relativno mladom poddisciplinom u računovodstvu, koja je doživela značajan napredak tokom protekle decenije. Premda postoji duga tradicija uključivanja specifičnih informacija o ekološkim i socijalnim pitanjima u korporativno izveštavanje, smatra se da je sveobuhvatni koncept izveštavanja o održivom poslovanju započeo tek sa stvaranjem *GRI* krajem devedesetih godina prošlog veka.

GRI, kao priznata globalna inicijativa za standarde izveštavanja, podržava preduzeća, vlade i organizacije u razumevanju i komunikaciji uticaja na klimatske promene, ljudska prava i korupciju. Od svih smernica za izveštavanje o održivom poslovanju, *GRI* se najčeće koristi. Na prostoru EU, veliki broj javnih preduzeća izveštava o održivom poslovanju upravo u skladu sa *GRI* standardima⁵⁴.

GRI standardi se sastoje se iz tri vrste standarda:

⁵³ Zdolšek, D., & Beloglavec, S. T. (2023). "The 2023's new and the fresh": the International Sustainability Disclosure Standards. In International Scientific Conference on Economy, Management and Information Technologies (Vol. 1, No. 1), strana 206.

⁵⁴ de Oliveira Bellini, E. C., Rodrigues, R. N., & Lagioia, U. C. T. (2019). Public Sector (Un) Sustainability: a study of GRI adherence and sustainability reporting disclosure standards in Public Institutions and State-Owned Companies of the Public Agency Sector. *Cuadernos de Contabilidad*, 20(49), strana 4. i 15.

- Univerzalni standardi - primenjuju se na sve izveštajne entitete i pokrivaju ključna pitanja održivosti u vezi sa uticajem izveštajnog entiteta na privredu, društvenu zajednicu i životnu sredinu;
- Sektorski standardi - prilagođeni su specifičnim sektorima, posebno onima sa značajnim uticajem na životnu sredinu i
- Standardi koji se odnose na specifične teme - pružaju listu obelodanjivanja koja su relevantna za specifična pitanja⁵⁵.

GRI je baziran na konceptu „triple bottom line“, što implicira da su ekonomske, ekološke i socijalne performanse podjednako važne za potrebe izveštavanja. Ako su informacije relevantne po bilo kojem od ovih aspekata performansi one moraju biti obelodanjene i dostupne javnosti. Ovaj pristup je usmeren prema svim stejkholderima, povezujući izveštavanje o održivom poslovanju s teorijom stejkholdera⁵⁶.

Jedan od glavnih karakteristika *GRI* okvira je da ne obezbeđuje potpunu usporedivost izveštavanja o održivom poslovanju. Razlog tome leži u činjenici da su veće kompanije suočene sa većim pritiskom stejkholdera da pruže dodatne informacije, a takođe i normativni okviri u određenim zemljama mogu uticati na način izveštavanja o održivom poslovanju⁵⁷.

3.4.2. Standardi Međunarodnog odbora za standarde održivosti (ISSB)

U junu 2021. godine Odbor za računovodstvene standarde održivosti (*Sustainability Accounting Standards Board - SASB*) se integrisao sa Međunarodnim savetom za integrisano izveštavanje (*IIRC*), čime je formirana Fondacija za izveštavanje o vrednosti (*Value Reporting Foundation - VRF*).

VRF nije dugo egzistirala kao nezavisna organizacija. U novembru 2021. godine poverenici Fondacije *IFRS* objavili su da uspostavljaju Međunarodni odbor za standarde održivosti (*ISSB*) čije aktivnosti treba da omoguće ispunjenje složenih zahteva koje tangiraju *ESG* na globalnom

⁵⁵ <https://iimpcoll.com/content/what-are-esg-standards-frameworks>

⁵⁶ Baumüller, J., & Sopp, K. (2021). *Double materiality and the shift from non-financial to European sustainability reporting: Review, outlook and implications*. *Journal of Applied Accounting Research*, 23(1), strana 12.

⁵⁷ Abeysekera, I. (2022). *A framework for sustainability reporting*. *Sustainability Accounting, Management and Policy Journal*, 13(6), strana 1389.

nivou⁵⁸. *ISSB* je u januaru 2022. godine pripojio Odbor za standarde za obelodanjivanje podataka o klimi (*Climate Disclosure Standards Board - CDSB*), a u avgustu iste godine izvršeno je i pripajanje Fondacije za izveštavanje o vrednosti (*VRF*).

ISSB je 26. juna 2023. godine izdao svoja prva dva standarda za izveštavanje o održivom poslovanju, koji će se primenjivati od 1. januara 2024. godine:

- Opšti zahtevi za obelodanjivanje finansijskih informacija u vezi sa održivošću (*IFRS S1*), koji je osnovni okvir za obelodanjivanje materijalno značajnih informacija o rizicima i mogućnostima u vezi sa održivošću u celom lancu vrednosti entiteta i
- Obelodanjivanja u vezi sa klimom (*IFRS S2*), koji je prvi tematski standard i predstavlja zahteve za entitete da obelodane informacije o rizicima i mogućnostima u vezi sa klimom⁵⁹.

IFRS S1 i *IFRS S2* u potpunosti integrišu preporuke *TCFD*. *IFRS S1* zahteva da kompanije koriste *SASB* standarde kao vodič kada ne postoje posebni *ISSB* standardi za obelodanjivanje o održivosti. *IFRS S2* uključuje metrike vezane za klimu izvedene iz *SASB* standarda kao prateće smernice⁶⁰.

S obzirom na činjenicu da je *ISSB* pripojio *SASB*, *CDSB*, *IIRC* i *TCFD*, nesporno je da su svi ovi standardi u velikoj meri uticali na sadržaj *ISSB* standarda⁶¹. Zbog toga u nastavku sledi kratak prikaz sledećih standarda:

1. Standardi Odbora za računovodstvene standarde održivosti (*SASB*);
2. Standardi Okvira za Integrisano izveštavanje (*IR*);
3. Standardi Radne grupu za finansijska obelodanjivanja u vezi sa klimom (*TCFD*) i
4. Standardi Okvira Odbora za standarde za obelodanjivanje podataka o klimi (*CDSB*).

SASB standardi su okvir za izveštavanje koji ima za cilj pružanje informacija o *ESG* faktorima koji utiču na finansijski učinak kompanije. Ovaj okvir je uglavnom usmeren ka investitorima, stoga su

⁵⁸ Höckerstedt, E. (2022). *Do the SASB standards contribute to the development of sustainability reporting?: A content analysis of Finnish banks' sustainability reports from an investor's perspective*. strana 19.

⁵⁹ <https://www.pwc.com/id/en/esg/ifrs-sustainability-disclosure-standards-guidance.pdf>

⁶⁰ <https://help.sasb.org/hc/en-us/articles/360059913732-How-have-the-SASB-Standards-and-TCFD-recommendations-been-used-together-and-how-are-they-converging-through-the-work-of-the-ISSB->

⁶¹ <https://energyadvicehub.org/issb-to-take-over-tcf-d-monitoring-from-2024/>

teme unutar standarda predstavljene iz perspektive investitora⁶². Iako je inicijalno bio popularan samo u SAD, danas brojne kompanije u Evropi koriste ovaj standard.

SASB standardi omogućuju kompanijama da izveštavaju o sektorskim rizicima i prilikama koji su povezani sa održivošću i za koje se očekuje da mogu uticati na novčane tokove kompanije, pristup finansijskim sredstvima ili cenu kapitala u kratkom, srednjem ili dugom roku. *SASB* standardi identifikuju ključna pitanja o održivosti relevantna za odluke investitora u 77 industrija grupisanih u 11 sektora⁶³.

Zajedničko istraživanje koje su 2021. godine sproveli *GRI* i *SASB* pokazuje da su ova dva standarda komplementarna, te da njihovo zajedničko korišćenje može pružiti holistički prikaz korporativnih performansi povezujući održivost i finansijske informacije. Najveći problemi sa ovom praksom su: (1) Identifikacija najvažnijih *SASB* standarda; (2) Značajan vremenski period neophodan za mapiranje standarda; (3) Male varijacije u metrikama koje se koriste u standardima i (4) Stvaranje izveštaja koji je informativan za sve stejkholdere, dok istovremeno zadovoljava zahteve oba standarda⁶⁴.

IR kombinuje finansijska i nefinansijska obelodanjivanja učinka organizacije u jedan korporativni izveštaj, što ima za cilj unapređenje kvaliteta informacija za investitore i promociju koherentnijeg i efikasnijeg pristupa korporativnom izveštavanju. *IR* to postiže integracijom različitih delova finansijskih informacija namenjenih akcionarima i investitorima sa nefinansijskim informacijama usmerenim prema široj grupi stejkholdera⁶⁵.

Integrisano izveštavanje spaja relevantne informacije o strategiji, vođenju, performansama i perspektivama organizacija na način koji odražava poslovni, socijalni i ekološki kontekst u kojem posluju. Spajajući različite pravce izveštavanja, kao što su finansijsko izveštavanje i izveštavanje o održivom poslovanju, integrisani izveštaj objašnjava kako organizacija stvara i održava vrednost⁶⁶.

⁶² Höckerstedt, E. (2022). *Do the SASB standards contribute to the development of sustainability reporting?: A content analysis of Finnish banks' sustainability reports from an investor's perspective*. strana 16.

⁶³ <https://sasb.org/standards/>

⁶⁴ GRI and SASB. (2021). *A Practical Guide to Sustainability Reporting using GRI and SASB Standards*, strana 37.

Preuzeto sa <https://www.globalreporting.org/media/mlkjpnl1/gri-sasb-joint-publication-april-2021.pdf>

⁶⁵ Caglio, A., Melloni, G., & Perego, P. (2020). Informational content and assurance of textual disclosures: Evidence on integrated reporting. *European Accounting Review*, 29(1), strana 4.

⁶⁶ IIRC. (2011). *Towards Integrated Reporting Communicating Value in the 21st Century*, strana 2. Preuzeto sa https://www.integratedreporting.org/wp-content/uploads/2011/09/IR-Discussion-Paper-2011_spreads.pdf

Cilj javnih preduzeća je da pružaju usluge visokog kvaliteta na ekonomski, socijalno i ekološki održiv način. Njihova obaveza, koja proizilazi iz njihove odgovornosti prema društvenoj zajednici, je da izveštavaju o načinu na koji postižu ove ciljeve i kako planiraju da ih ostvaruju i u budućnosti. Iz perspektive teorije legitimnosti, javna preduzeća imaju „ugovor“ sa društvom iz čega proizilazi njihova obaveza da tom društvu prikažu da poštuju postojeće sisteme društvenih normi, vrednosti i očekivanja društva. Nedostatak izveštaja koji čine standardni set finansijskih izveštaja jeste što prikazuju ograničenu sliku o spremnosti javnih preduzeća da odgovore na buduće izazove. Pristup integrisanog izveštavanja prevazilazi ova ograničenja, pružanjem okvira za integrisano razmišljanje i izveštavanje⁶⁷.

Integrisano izveštavanje usmerava javna preduzeća ka ključnim faktorima koji su od značaja za širok spektar stakeholdera koji prate njihovo poslovanje. Osim toga, ovaj vid izveštavanja podstiče javna preduzeća da donose odluke koje su u skladu sa konceptom održivosti, jer zainteresovane strane imaju bolji uvid u ciljeve i rezultat strateških odluka kroz objavljene izveštaje⁶⁸.

Odbor za finansijsku stabilnost (*Financial Stability Board - FSB*) je 2015. godine formirao *TCFD* sa ciljem unapređenja i proširenja izveštavanja o finansijskim informacijama koje su povezane sa klimatskim faktorima, što će indirektno doprineti povećanju transparentnosti i odgovornosti poslovanja preduzeća u domenu uticaja na klimatske promene⁶⁹.

TCFD preporuke o finansijskom obelodanjivanju u vezi sa klimatskim promenama imaju sledeće elemente: (1) Upravljanje (odnosi se na rizike i mogućnosti u vezi klime); (2) Strategija (stvarni i potencijalni uticaji rizika i prilika vezanih za klimu na poslovanje, strategiju i finansijsko planiranje organizacije); (3) Menadžment rizika (način na koji organizacija identifikuje, procenjuje i upravlja rizicima koji proističu iz klimatskih promena) i (4) Metrike i ciljevi (metrike i ciljevi koji se koriste za procenu i upravljanje relevantnim rizicima i prilikama koje proističu iz klimatskih promena).

Iako ovaj okvir izveštavanja najviše koriste finansijske institucije, u budućnosti bi izveštavanje u skladu sa *TCFD* okvirom moglo postati praksa javnih preduzeća. Tako na primer, Ministarstvo

⁶⁷ Nicolò, G., Zanellato, G., Manes-Rossi, F., & Tiron-Tudor, A. (2019). *Beyond Financial Reporting. Integrated Reporting and its determinants: Evidence from the context of European state-owned enterprises*. Financial Reporting, (2019/2). strana 52.

⁶⁸ Surty, M., Yasseen, Y., & Padia, N. (2018). *Trends in integrated reporting: a state-owned company analysis*. *Southern African Business Review*, 22(1). strana 4.

⁶⁹ <https://www.fsb-tcfd.org/>

finansija Kanade je dalo preporuku javnim preduzećima da počnu izveštavati u skladu sa *TCFD* preporukama, kako bi se podstaklo usmeravanje kapitala ka održivim poslovnim modelima⁷⁰.

Javna preduzeća imaju važnu ulogu u obezbeđivanju osnovnih javnih usluga u mnogim zemljama. Zbog toga što upravljaju važnom infrastrukturom i pružaju osnovne usluge, javna preduzeća mogu biti velika pomoć vladi u borbi sa klimatskim rizicima i važan saveznik u smanjenju emisije ugljenika.

Zvaničan stav Svetske banke je da država treba da insistira ili barem podstiče javna preduzeća na odgovarajuće korake u identifikaciji i upravljanju klimatskim rizicima. To podrazumeva stvaranje strategije za ublažavanje klimatskih uticaja i prilagođavanje novim klimatskim uslovima. Javna preduzeća bi takođe trebala da analiziraju kako njihovi modeli upravljanja, strategije, rizici i prilike, kao i metrike i targetirane performanse, podržavaju akcije koje su neophodne radi zaštite njihovog poslovanja i pružanja usluga⁷¹.

CDSB okvir postavlja metodologiju za pružanje informacija o ekološkim i socijalnim aspektima izveštajnih entiteta, kao što su: ekološke i socijalne posledice aktivnosti, identifikacija rizika i mogućnosti, politike, strategije i targetirane performanse. Svrha ovog okvira je da podrži standardizaciju izveštavanja o ekološkom uticaju kompanije. Iako je prvobitno bio usredsređen isključivo na informacije koje se tiču klimatskih promena, ovaj okvir je proširen kako bi obuhvatio i informacije o društvenim i ekološkim aspektima klimatskih promena. Izveštaji pripremljeni u skladu sa *CDSB* okvirom su primarno usmereni ka investitorima, ali u isto vreme mogu zadovoljiti i potrebe drugih stejkholdera.

Okvir se sastoji iz dva dela: vodeći principi i zahtevi za izveštavanje. Sedam vodećih principa (relevantnosti, verodostojnost, povezanost između ekoloških, društvenih i drugih informacija, uporedivost, razumljivost, proverljivost, usmerenost ka budućnosti) služe kao opšte smernice za kvalitet obelodanjivanja. Paralelno s tim, postoji dvanaest zahteva za izveštavanje (upravljanje, politike, strategija i ciljevi menadžmenta u vezi sa životnom sredinom, poslovni rizici i mogućnosti, izvori uticaja na životnu sredinu i društvo, analiza učinka i uporedna analiza, izgledi, organizacione granice, politike izveštavanja, izveštajni period, ponovno izveštavanje, usklađenost i revizija) koji precizno definišu oblasti u kojima su obelodanjivanja neophodna.

⁷⁰ Society of Actuaries, (2020), *The Task Force on Climate-related Financial Disclosures (TCFD) - What Actuaries Need to Know*, strana 10.

⁷¹ World Bank. (2022). *Climate-Related Financial Disclosures: Thematic Module in the Integrated State-Owned Enterprises Framework (iSOEF)*. World Bank. strane 1-2.

3.4.3. Evropski standardi za izveštavanje o održivosti (ESRS)

U novembru 2022. godine *EFRAG* je predstavila Evropskoj komisiji prvi set od 12 nacrtu Evropskih standarda za izveštavanje o održivosti (*ESRS*). *ESRS 1* i *ESRS 2* su osnovni standardi u okviru Evropskih standarda izveštavanja o održivosti (*ESRS*), koje je usvojila Evropska komisija u julu 2023. godine. *ESRS 1* „Opšti zahtevi“ opisuje opšte principe za izveštavanje o održivom poslovanju, dok *ESRS 2* „Opšta objavljivanja“ sadrži obavezna obelodanjivanja koja se primenjuju na sve izveštajne entitete, bez obzira na sektor ili veličinu. Preostalih deset standarda detaljno razmatra pitanja vezana za životnu sredinu, društvo i upravljanje⁷². Evropska komisija je usvojila u julu 2023. godine konačnu verziju *ESRS*, koja je obavezna za sve kompanije koje su obuhvaćene Direktivom o izveštavanju o korporativnoj održivosti, počevši od 2024. godine⁷³.

Tabela 3: *Struktura Evropskih standarda za izveštavanje o održivosti (ESRS)*

Međusektorski standardi	Životna sredina	Društvena zajednica	Upravljanje
<ul style="list-style-type: none">• <i>ESRS 1</i> - Opšti zahtevi• <i>ESRS 2</i> - Opšta obelodanjivanja	<ul style="list-style-type: none">• <i>ESRS E1</i> - Klima• <i>ESRS E2</i> - Zagađenje• <i>ESRS E3</i> - Voda i morski resursi• <i>ESRS E4</i> - Biodiverzitet i ekosistemi• <i>ESRS E5</i> - Upotreba resursa i cirkularna ekonomija	<ul style="list-style-type: none">• <i>ESRS S1</i> - Zaposleni u kompaniji• <i>ESRS S2</i> - Zaposleni u lancu vrednosti• <i>ESRS S3</i> - Zajednice pod uticajem• <i>ESRS S4</i> - Potrošači i korisnici	<ul style="list-style-type: none">• <i>ESRS G1</i> - Poslovno ponašanje

Izvor: Mulrooney, P. (2023). *Sustainability Standards for Casemet Oy: ESG and CO2 Emissions*, strana 24.

Poređenje između nedavno nastalog *ESRS* i široko korišćenih *GRI* standarda otkrilo je da između ovih standarda postoje sličnosti. Od samog početka kreiranja *ESRS* nacrtu od strane *EFRAG*, *GRI* je imao značajnu ulogu kao ključna referentna tačka, te su mnogi zahtevi za izveštavanje u okviru *ESRS* bili inspirisani *GRI* standardima. Takođe, oba standarda koriste indikatore za procenu održivosti poslovanja organizacija, grupišući ih u opšte teme koje odražavaju stubove održivog razvoja. Međutim, *ESRS* se smatra naprednijim i ima strukturu koja bolje odgovara trenutnim potrebama izveštajnih entiteta u vezi sa usklađenošću sa najnovijom regulativom EU po pitanju

⁷² Mulrooney, P. (2023). *Sustainability Standards for Casemet Oy: ESG and CO2 Emissions*, strana 22.

⁷³ Više o Direktivi o izveštavanju o korporativnoj održivosti (CSRD) u trećem delu rada

održivosti poslovanja. Važno je napomenuti da će se *ESRS* primenjivati i na srednja preduzeća od 2026. godine. Nasuprot tome, *GRI* standarde uglavnom koriste samo velika preduzeća⁷⁴.

Intenzivna i konstruktivna diskusija između *EFRAG* i *ISSB* prilikom izrade *ESRS* i prva dva *ISSB* standarda, rezultirala je visokim stepenom usaglašenosti tamo gde se ova dva standarda preklapaju. U skladu sa tim, izveštajni entiteti koje žele da izveštavaju u skladu sa navedenim standardima ne moraju izveštavati odvojeno prema oba seta standarda. Između *ESRS* i *ISSB* standarda ipak postoje i izvesne razlike. Dok *ESRS* zahteva specifično izveštavanje o uticaju izveštajnog entiteta na ljude i životnu sredinu, kao i o tome kako socijalni i ekološki faktori oblikuju finansijske rizike i prilike, *ISSB* standardi se više koncentrišu na analizu toga kako socijalna i ekološka pitanja generišu finansijske rizike i prilike za izveštajni entitet⁷⁵.

⁷⁴ Filitikaki, E., Vastardi, M., & Adam, K. (2023). *Sustainability Reporting in the Raw Materials Industry*. *Materials Proceedings*, 15(1), 46. str. 13.

⁷⁵ https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_23_4043

IV KOMPARATIVNA ANALIZA IZVEŠTAVANJA O ODRŽIVOM POSLOVANJU JAVNIH I PRIVATNIH PREDUZEĆA U REPUBLICI SRBIJI

Važnost izveštavanja o održivom poslovanju za javna preduzeća detaljno je objašnjena u prvom delu rada, gde su elaborirani ključni razlozi zbog kojih ovi entiteti imaju obavezu da transparentno izveštavaju o svom uticaju na društvenu zajednicu i životnu sredinu. Predmet analize u ovom poglavlju je način na koji najveća javna i privatna preduzeća u Republici Srbiji, koja imaju zakonsku obavezu nefinansijskog izveštavanja, izveštavaju o održivom poslovanju za 2022. i 2023. godinu. Izveštajem o održivom poslovanju u kontekstu ove analize smatra se bilo koji izveštaj koji sadrži *ESG* informacije.

Analiza je sprovedena na uzorku od deset najvećih javnih i privatnih preduzeća, pri čemu je kriterijum za izbor preduzeća bila visina njihove poslovne imovine⁷⁶. Podaci o visini poslovne imovine prikupljeni su iz publikacije Agencije za privredne registre pod nazivom „Izveštaj o sta naj... privrednih društava 2022“ i „Izveštaj o sta naj... privrednih društava 2023“.

Analizom su obuhvaćena tri ključna aspekta izveštavanja:

- forma izveštavanja;
- transparentnost izveštavanja i
- revizija izveštaja.

U okviru forme izveštavanja, sagledano je kako su preduzeća inkorporirala nefinansijski izveštaj u godišnji izveštaj o poslovanju, kao i koja su preduzeća obelodanila izveštaj o održivom poslovanju kao posebnu publikaciju, što nije zahtevano Zakonom o računovodstvu. U okviru transparentnosti, analizirano je da li su godišnji izveštaji o poslovanju i posebni izveštaji o održivom poslovanju izrađeni u skladu sa međunarodno priznatim standardima i da li su javno dostupni. Poslednji deo analize je u fokusu imao reviziju godišnjih izveštaja o poslovanju i posebnih izveštaja o održivom poslovanju, odnosno sagledano je da li su ovi izveštaji imali nezavisnu proveru revizora.

⁷⁶ Iz analize su isključeni Telekom Srbija A.D. zbog mešovite vlasničke strukture i Serbia Zijin Mining d.o.o. jer posluje kao zavisno društvo kompanije Zijin Mining Group, poput Serbia Zijin Copper D.O.O., te primenjuje identičan pristup izveštavanju o održivom poslovanju kao i Zijin Copper D.O.O.

4.1 Forma izveštaja o održivom poslovanju

Zakon o računovodstvu Republike Srbije propisuje da nefinansijski izveštaj mora biti uključen u godišnji izveštaj o poslovanju. Međutim, odluka o tome da li će nefinansijski podaci biti uključeni u glavni deo godišnjeg izveštaja zajedno sa finansijskim podacima ili će biti predstavljeni kao zaseban deo u okviru nefinansijskog izveštaja, prepuštena je izveštajnim entitetima. Dozvoljena fleksibilnost u načinu prezentacije nefinansijskih informacija omogućava preduzećima da odaberu strategiju koja najbolje odgovara njihovim specifičnostima, ali u isto vreme može dovesti do različitih praksi izveštavanja i otežati poređenje izveštaja između izveštajnih entiteta.

Analiza godišnjih izveštaja o poslovanju preduzeća iz uzorka je pokazala da većina izveštajnih entiteta nefinansijski izveštaj prikazuje kao zasebnu celinu u okviru godišnjeg izveštaja o poslovanju. Od deset javnih preduzeća koja su bila predmet analize, sedam je u svom godišnjem izveštaju o poslovanju posebno izdvojilo nefinansijski izveštaj, dok je u slučaju privatnih preduzeća to učinilo šest od deset.

S obzirom na činjenicu da Zakon o računovodstvu precizira o kojim temama treba da se izveštava u okviru nefinansijskog izveštavanja, izveštajnim entitetima je jednostavnije da se usklade sa zakonskim propisima kada su te teme obrađene u okviru nefinansijskog izveštaja koji je izdvojen kao posebna celina u godišnjem izveštaju o poslovanju. Ovakva praksa izveštavanja pojednostavljuje proces pripreme izveštaja i smanjuje rizik od kršenja regulative, istovremeno olakšavajući regulatornim telima i revizorima da utvrde da li su izveštajni entiteti uskladili svoje izveštavanje sa Zakonom o računovodstvu.

Izdvajanjem nefinansijskih informacija u poseban nefinansijski izveštaj omogućava se jasna identifikacija ključnih informacija koje tangiraju održivost poslovanja preduzeća, što značajno olakšava zainteresovanim stranama da brzo i jednostavno pronađu važne podatke o upravljačkim, društvenim i ekološkim aspektima poslovanja preduzeća. Ovaj pristup izveštavanja ne samo da smanjuje potrebu za pregledom celokupnog godišnjeg izveštaja o poslovanju kako bi se došlo do korisnih informacija o održivom poslovanju entiteta, već i značajno pojednostavljuje analizu podataka, što se pozitivno odražava na transparentnost poslovanja.

Prikazivanje nefinansijskih informacija u okviru posebno izdvojenog nefinansijskog izveštaja ima i određene nedostatke. Zakon o računovodstvu propisuje da se u okviru nefinansijskog izveštavanja razmatraju socijalna, kadrovska i pitanja zaštite životne sredine. Istovremeno, Zakon o računovodstvu zahteva da godišnji izveštaj o poslovanju sadrži informacije o ulaganjima u

zaštitu životne sredine i ljudske resurse, kao i određene nefinansijske pokazatelje koji su relevantni za konkretno preduzeće. U ovakvim okolnostima izdvajanje nefinansijskog izveštaja rezultira dupliranjem informacija jer i godišnji izveštaj o poslovanju i nefinansijski izveštaj mogu sadržati identične podatke. Na ovaj način se dodatno povećava kompleksnost i obim izveštavanja i otvara prostor za smanjenje jasnosti izveštavanja, što može dovesti do previda važnih informacija vezanih za održivost poslovanja izveštajnih entiteta.

Dok Zakon o računovodstvu zahteva izveštavanje o sva tri ključna aspekta održivosti, Zakon o zaštiti životne sredine Republike Srbije nameće obavezu obelodanjivanja podataka koji se odnose samo na uticaj preduzeća na životnu sredinu. Pravna lica koja se bave delatnostima koje imaju značajan uticaj na životnu sredinu prema kriterijumima Zakona o zaštiti životne sredine, imaju obavezu izveštavanja o tome kako njihove aktivnosti utiču na životnu sredinu, uključujući način na koji upravljaju tim uticajem i korake koje preduzimaju u cilju zaštite ekosistema⁷⁷. Ova obelodanjivanja imaju pozitivne implikacije na transparentnost entiteta u pogledu ekološke odgovornosti jer omogućavaju zainteresovanim stranama da steknu uvid u to kako entiteti upravljaju svojim ekološkim uticajem. Osim što se informacije javno objavljuju, Zakon o zaštiti životne sredine propisuje da se one dostavljaju Agenciji za zaštitu životne sredine. Prikupljeni podaci se koriste za sastavljanje izveštaja o stanju životne sredine u Republici Srbiji, koji se potom prosleđuje Narodnoj skupštini na razmatranje.

JP EPS i Elektromreža Srbije AD su jedina preduzeća iz uzorka koja spadaju u grupu pravnih lica koja su prema Zakonu o zaštiti životne sredine dužna da pažljivo prate i beleže uticaj svojih aktivnosti na životnu sredinu. JP EPS i Elektromreža Srbije AD su, u skladu sa ovom obavezom, izradili Izveštaje o stanju životne sredine, koji pruža detaljne informacije o ekološkim aspektima njihovog poslovanja. S obzirom na činjenicu da izveštaj o održivom poslovanju pored ekoloških, uključuje i društvene i ekonomske aspekte poslovanja, izveštaj o stanju životne sredine se ne može poistovetiti sa izveštajem o održivom poslovanju. Ostala javna preduzeća koja su bila predmet istraživanja, mimo zahteva Zakona o računovodstvu, nisu obelodanila dodatne informacije o svojim održivim praksama u formi posebnog izveštaja.

Analiza koja je sprovedena nedvosmisleno pokazuje da su javna preduzeća ograničila svoje izveštavanje o održivom poslovanju na ispunjenje zahteva Zakona o računovodstvu i Zakona o zaštiti životne sredine. Imajući u vidu činjenicu da su zahtevi ovih zakona po pitanju nefinansijskog izveštavanja svedeni na minimum, ustanovljena praksa izveštavanja javnih

⁷⁷ Zakon o zaštiti živote sredine. Službeni glasnik Republike Srbije br. 76/2018

preduzeća izaziva zabrinutost jer ukazuje na nedostatak transparentnosti izveštavanja i moguće zanemarivanje odgovornosti koju javna preduzeća imaju prema društvenoj zajednici i životnoj sredini.

Za razliku od javnih preduzeća, preduzeća u privatnom sektoru pokazuju odgovorniji pristup prema izveštavanju o održivom poslovanju. U 2022. godini četiri od deset analiziranih privatnih preduzeća je obelodanilo izveštaje o održivom poslovanju kao posebne publikacije, iako to nije zahtevano Zakonom o računovodstvu. U 2023. godini, broj privatnih preduzeća koja su obelodanila ove izveštaje se povećao na šest. Ovaj rast može se tumačiti i kao odgovor na povećana očekivanja društvene zajednice, investitora i drugih zainteresovanih strana.

Privatna preduzeća koja nisu obelodanila izveštaje o održivom poslovanju uključena su u izveštaje o održivom poslovanju svojih matičnih preduzeća. Uključivanje u izveštaje matičnih preduzeća ukazuje na integrisani pristup izveštavanju o održivom poslovanju, gde se jedinstveni standardi i principi izveštavanja primenjuju na sva zavisna preduzeća.

Komparativna analiza javnih i privatnih preduzeća pokazuje da su privatna preduzeća angažovanija i transparentnija od javnih preduzeća kada je reč o izveštavanju o održivim poslovnim praksama. Ovi rezultati ukazuju na potrebu za pooštavanjem zahteva Zakona o računovodstvu, kako bi se podstakla javna preduzeća da unaprede svoje prakse izveštavanja. Povećana transparentnost i detaljno izveštavanje o održivim poslovnim praksama ne samo da bi doprinela povećanju poverenja javnosti u javna preduzeća, već bi i omogućila javnim preduzećima da identifikuju oblasti za unapređenje i strateški planiraju svoj budući razvoj u skladu sa principima održivosti.

Rezultati analize forme izveštavanja javnih i privatnih preduzeća za 2022. godinu se mogu videti u tabeli 4, gde je prikazano kako su javna i privatna preduzeća prezentovala nefinansijske informacije u svojim godišnjim izveštajima o poslovanju, kao i koja privatna preduzeća su obelodanila zasebne izveštaje o održivom poslovanju, a koja su uključena u izveštavanje o održivom poslovanju svojih matičnih preduzeća.

Tabela 4: Forma izveštaja o održivom poslovanju javnih i privatnih preduzeća u 2022. godini u Republici Srbiji

JAVNA PREDUZEĆA				PRIVATNA PREDUZEĆA			
	Naziv i sedište preduzeća	Nefinansijski izveštaj je izdvojen u godišnjem izveštaju o poslovanju	Ima poseban izveštaj o održivom poslovanju	Naziv i sedište preduzeća	Nefinansijski izveštaj je izdvojen u godišnjem izveštaju o poslovanju	Ima poseban izveštaj o održivom poslovanju	Matično preduzeće ima poseban izveštaj o održivom poslovanju
1	JP EPS Beograd	Ne	Ne	Nis A.D. Novi Sad	Da	Da	/
2	JP Putevi Srbije Beograd	Da	Ne	Serbia Zijin Copper Doo Belgrade	Da	Ne	Da
3	JP Srbijagas Novi Sad	Da	Ne	Airport D.O.O. Beograd	Ne	Ne	Da
4	Infrastruktura Železnice Srbije A.D	Ne	Ne	Linglong International Europe D.O.O. Zrenjanin	Da	Ne	Da
5	Elektrodistribucija Srbije d.o.o. Beograd	Ne	Ne	Delhaize Serbia DOO Beograd	Da	Da	/
6	JP za gazdovanje šumama Srbijašume sa po Beograd	Da	Ne	HBIS Group Serbia Iron & Steel D.O.O. Beograd	Da	Ne	Da
7	Elektromreža Srbije AD Beograd	Da	Ne	Lidl Srbija KD	Da	Da	/
8	JKP Beogradski vodovod i kanalizacija Beograd	Da	Ne	SBB DOO Beograd	Ne	Ne	Da
9	JKP Beogradske elektrane Beograd	Da	Ne	A1 SRBIJA D.O.O. BEOGRAD	Ne	Ne	/
10	Srbija Voz A.D	Da	Ne	HEMOFARM AD VRŠAC	Ne	Da	/

Izvor: Prikaz autora

U poređenju sa 2022. godinom, podaci iz analize za 2023. godinu ostaju nepromenjeni, pri čemu izuzetak čine preduzeća Serbia Zijin Copper d.o.o. i HBIS Group Serbia Iron & Steel koji su po prvi put objavili izveštaj o održivom poslovanju u 2023. godini, čime su dodatno unapredili transparentnost u oblasti izveštavanja o održivom poslovanju.

4.2 Transparentnost izveštavanja o održivom poslovanju

Bušman i saradnici definišu transparentnost kao dostupnost informacija specifičnih za preduzeće trećim stranama, čime se omogućava spoljnim akterima da dobiju uvid u poslovanje entiteta. Ova definicija naglašava važnost pristupačnosti informacija za one koji nisu direktno povezani sa entitetom⁷⁸.

Tabela 5: Objavljivanje godišnjeg izveštaja o poslovanju na internetu u 2022. i 2023. godini u Republici Srbiji

	JAVNA PREDUZEĆA		PRIVATNA PREDUZEĆA	
	Naziv i sedište preduzeća	Godšnji izveštaj o poslovanju je dostupan na internet stranici preduzeća	Naziv i sedište preduzeća	Godšnji izveštaj o poslovanju je dostupan na internet stranici preduzeća
1	JP EPS Beograd	Ne	Nis A.D. Novi Sad	Da
2	JP Putevi Srbije Beograd	Da	Serbia Zijin Copper Doo	Ne
3	JP Srbijagas Novi Sad	Ne	Belgrade Airport D.O.O. Beograd	Ne
4	Infrastruktura Železnice Srbije A.D	Ne	Linglong International Europe D.O.O. Zrenjanin	Ne
5	Elektrodistribucija Srbije d.o.o. Beograd	Da	Delhaize Serbia DOO Beograd	Ne
6	Javno Preduzeće za gazdovanje šumama Srbijašume sa po Beograd	Da	HBIS Group Serbia Iron & Steel D.O.O. Beograd	Ne
7	Elektromreža Srbije AD Beograd	Ne	Lidl Srbija KD	Ne
8	JKP Beogradski vodovod i kanalizacija Beograd	Da	SBB DOO Beograd	Da
9	JKP Beogradske elektrane Beograd	Da	A1 SRBIJA D.O.O. BEOGRAD	Ne
10	Srbija Voz A.D	Ne	HEMOFARM AD VRŠAC	Ne

Izvor: Prikaz autora

Analiza pokazuje da su u obe godine godišnji izveštaji o poslovanju, koji sadrže nefinansijske informacije u skladu sa Zakonom o računovodstvu, dostupni na zvaničnim sajtovima pet javnih preduzeća. U poređenju s javnim preduzećima, privatna preduzeća još ređe postavljaju godišnje izveštaje o poslovanju na svoje internet sajtove, samo dva od deset.

Agencija za privredne registre omogućava pristup godišnjim izveštajima o poslovanju kako javnih, tako i privatnih preduzeća putem svog sajta. Međutim, funkcija pretrage zahteva unos specifičnih podataka poput matičnog broja ili PIB-a preduzeća, što otežava pronalaženje traženih izveštaja. Iako omogućava pristup potrebnim podacima, ovaj način pretrage nije dovoljno prilagođen korisnicima koji žele brzo i jednostavno da pronađu nefinansijske informacije konkretnog preduzeća.

Bilo bi pogrešno ocenu transparentnosti izveštavanja o održivom poslovanju bazirati samo na tome da li preduzeća obelodanjuju godišnji izveštaj o poslovanju na svojim internet sajtovima ili ne.

⁷⁸ Bushman, R. M., Piotroski, J. D., & Smith, A. J. (2004). *What determines corporate transparency?* Journal of Accounting Research, 42(2), str. 207–252

Kako bi se dobila potpuna slika o transparentnosti, neophodno je u analizu uključiti i sadržinu i kvalitet informacija obelodanjenih u izveštajima o održivom poslovanju i sagledati da li su ovi izveštaji pripremljeni i prezentovani u skladu sa priznatim međunarodnim standardima/okvirima.

U tabeli 6 prikazana su privatna preduzeća koja su pripremila i prezentovala izveštaje o održivom poslovanju kao posebne publikacije, kao i međunarodno priznate okvire i standarde koji su korišćeni za izradu tih izveštaja.

Tabela 6: *Izveštavanje o održivom poslovanju u skladu sa priznatim standardima/okvirima u 2022. i 2023. godini u Republici Srbiji*

	Privatna preduzeća	Naziv izveštaja	Ima izveštaj u 2022. godini	Standardi	Ima izveštaj u 2023. godini	Standardi
1	Nis A.D. Novi Sad	Izveštaj o održivom razvoju	Da	GRI	Da	GRI
2	*Serbia Zijin Copper Doo	Izveštaj o održivom poslovanju	Ne	/	Da	GRI, ISSB i IFRS S2
3	Delhaize Serbia DOO Beograd	Izveštaj o održivosti	Da	GRI	Da	GRI
4	*HBIS Group Serbia Iron & Steel D.O.O. Beograd	Izveštaj o održivom poslovanju	Ne	/	Da	GRI
5	Lidl Srbija KD	Izveštaj o održivosti	Da	GRI	Da	GRI
6	Hemofarm AD Vršac	Izveštaj o održivom razvoju	Da	GRI	Da	GRI

*Prvi Izveštaj o održivom poslovanju su obelodanili u 2023. godini

Izvor: Prikaz autora

Izveštavanje o održivom poslovanju u skladu sa standardima u velikoj meri poboljšava transparentnost izveštavanja. Standardi precizno definišu podatke koji treba da budu prentovani u izveštaju, čime se postiže uniformnost sadržaja izveštaja. Posledično, zainteresovanim stranama je u velikoj meri olakšana komparacija podataka između različitih izveštajnih entiteta, što poboljšava razumevanje i procenu izveštaja. Takođe, standardi zahtevaju da se informacije dosledno prikazuju tokom vremena, što omogućava praćenje promena u praksama entiteta. Dosledno izveštavanje omogućava zainteresovanim stranama, poput investitora, kupaca i regulatora, da prate napredak entiteta ka ostvarivanju strateških ciljeva koji se odnose na Ciljeve održivog razvoja.

Standardi preciziraju koje informacije iz domena ekoloških, društvenih i upravljačkih aspekata poslovanja entiteta treba da budu prezentovane u izveštaju, što osigurava da će svi relevantni aspekti održivog poslovanja biti detaljno i jasno prikazani, smanjujući mogućnost izostavljanja bitnih podataka. Time se doprinosi sveobuhvatnijem i potpunijem prikazu poslovanja entiteta, što

olakšava zainteresovanim stranama da bolje procene uticaj entiteta na društvenu zajednicu i životnu sredinu⁷⁹.

Nijedno od analiziranih javnih preduzeća ne objavljuje izveštaj o održivom poslovanju kao posebne publikacije. JP EPS i Elektromreža Srbije objavljuju izveštaje o stanju životne sredine, koji pružaju uvid u njihov uticaj na životnu sredinu. Međutim, ovi izveštaji se fokusiraju isključivo na ekološki aspekt poslovanja i ne obuhvataju društvene i upravljačke teme koje su ključne za razumevanje i praćenje napretka javnih preduzeća u domenu održivog poslovanja, zbog čega se ne mogu smatrati izveštajima o održivom poslovanju.

Za razliku od Elektromreže Srbije, koja nije navela da li je izveštaj o stanju životne sredine izrađen u skladu sa nekim priznatim okvirom ili standardom, JP EPS je jasno istakao da je njihov izveštaj pripremljen u skladu sa Modelom izveštaja o zaštiti životne sredine Evropske banke za obnovu i razvoj (*European Bank for Reconstruction and Development - EBRD*). Model izveštavanja o zaštiti životne sredine omogućava dosledno i transparentno izveštavanje o ekološkom uticaju preduzeća i dizajniran je da bude u skladu sa *GRI* standardima. Korišćenje međunarodno priznatih standarda i okvira ne samo da povećava transparentnost i doslednost u prezentaciji podataka, već i omogućava lakše poređenje i evaluaciju ekoloških performansi preduzeća. Elektromreža Srbije, izostavljanjem ove informacije, otežava procenu relevantnosti i kvaliteta izveštaja.

U poređenju sa javnim preduzećima, privatna preduzeća su odgovornije pristupila izveštavanju o održivom poslovanju, pri čemu se broj preduzeća koji obelodanjuju izveštaje povećao sa četiri u 2022. godini na šest u 2023. godini. Svi izveštaji su sastavljeni u skladu sa međunarodno priznatim standardima, što ukazuje na njihovu posvećenost transparentnom izveštavanju o ekološkim, društvenim i upravljačkim aspektima poslovanja. Ovakvo postupanje privatnih preduzeća može se, makar delimično, objasniti kroz mimetički izomorfizam. Privatna preduzeća preuzimaju obrasce delovanja uglednijih i uspešnijih konkurenata kako bi se uskladila s važećim normama, izgradila poverenje relevantnih aktera i očuvala svoju tržišnu konkurentnost u nestabilnom poslovnom okruženju.

Kada su u pitanju preduzeća koja nemaju posebne izveštaje o održivom poslovanju, važno je napomenuti da su njihova matična preduzeća prepoznala značaj održivog poslovanja i uključila zavisna preduzeća u svoje izveštaje. U tabeli 7 su prikazana privatna preduzeća koja su uključena

⁷⁹ Zsóka, Á., & Vajkai, É. (2018). Corporate sustainability reporting: Scrutinising the requirements of comparability, transparency and reflection of sustainability performance. *Society and Economy*, 40 (1), strane 19-44.

u izveštavanje o održivom poslovanju svojih matičnih preduzeća, kao i međunarodno priznati standardi/okviri koje su njihova matična preduzeća koristila za izveštavanje.

Tabela 7: *Izveštavanje matičnih preduzeća o održivom poslovanju u 2022. godini*

	Zavisno preduzeće	Matično preduzeće	Naziv izveštaja	Standardi/okviri za izveštavanje
1	Serbia Zijin Copper Doo	ZiJin Mining Group	Izveštaj o životnoj sredini, društvenim pitanjima i upravljanju	GRI
2	Belgrade Airport D.O.O. Beograd	VINCI Airports	Povezane informacije o životnoj sredini i društvu	GRI, SASB i TCFD
3	Linglong International Europe D.O.O. Zrenjanin	Shandong Linglong Tyre Co., Ltd.	Izveštaj o održivom razvoju	GRI
4	HBIS Group Serbia Iron & Steel D.O.O. Beograd	New Silkroad Culturaltainment Limited	Izveštaj o životnoj sredini, društvenim pitanjima i upravljanju	ESG vodič za izveštavanje
5	SBB DOO Beograd	United group	Izveštaj o održivom poslovanju	GRI
6	A1 Srbija D.O.O. Beograd	A1 Group	Konsolidovani nefinansijski izveštaj	GRI

Izvor: Prikaz autora

U poređenju sa 2022. godinom, podaci iz analize za 2023. godinu ostaju nepromenjeni, pri čemu izuzetak čine preduzeća Serbia Zijin Copper D.O.O. i HBIS Group Serbia Iron & Steel koji su po prvi put obelodanili Izveštaj o održivom poslovanju u 2023. godini.

Iako matična preduzeća objavljuju sveobuhvatne izveštaje, na sajtovima zavisnih preduzeća ne postoje izveštaji o održivom poslovanju njihovih matičnih preduzeća, što može ukazivati na nekoliko problema. Prvo, takav pristup može biti posledica lošeg prenosa ključnih podataka iz domena održivog poslovanja između matičnih preduzeća i njihovih zavisnih preduzeća. Drugo, može se tumačiti kao znak nedostatka razumevanja i prioritizacije pitanja održivosti na nivou zavisnih preduzeća, gde se naglasak često stavlja na finansijske rezultate, dok se ekološkim i društvenim pitanjima posvećuje manje pažnje. Takođe, odsustvo ovih izveštaja na sajtovima zavisnih preduzeća može negativno uticati na reputaciju tih preduzeća, imajući u vidu činjenicu da zainteresovane strane sve više vrednuju transparentnost kada su u pitanju izveštaji o održivom poslovanju.

Odsustvo konsolidovanih izveštaja o održivom poslovanju na internet stranicama zavisnih preduzeća predstavlja značajan problem posebno kada se uzme u obzir da praksa konsolidovanog izveštavanja sama po sebi ima brojne nedostatke:

- Gube se specifične informacije o zavisnim preduzećima;
- Otežava se praćenje performansi zavisnih preduzeća i

- Povećava se rizik od grešaka u izveštaju⁸⁰.

Izveštaji o održivom poslovanju koje sastavljaju matična preduzeća često sadrže samo agregirane podatke o zavisnim preduzećima, čime se u velikoj meri otežava razumevanje jedinstvenih izazova i postignuća svakog zavisnog preduzeća u domenu održivog poslovanja. Izveštaji matičnih preduzeća često ne obuhvataju specifične ekološke, društvene i upravljačke izazove sa kojima se zavisna preduzeća suočavaju. Kao rezultat toga, zainteresovane strane mogu biti uskraćene za ključne podatke potrebne za procenu rizika i mogućnosti vezanih za održivo poslovanje zavisnih preduzeća.

Konsolidovano izveštavanje otežava praćenje performansi zavisnih preduzeća, što može otežati top menadžmentu, investitorima i drugim zainteresovanim stranama da jasno sagledaju doprinos svakog zavisnog preduzeća Ciljevima održivog razvoja, što može nepovoljno uticati na donošenje odluka i upravljanje rizicima.

Izveštaji o održivom poslovanju koji uključuju podatke iz više zavisnih preduzeća mogu postati previše složeni, čime se otežava analiza i interpretacija podataka, kako za rukovodstvo entiteta, tako i za eksterne korisnike izveštaja. Kompleksan proces objedinjavanja različitih podataka iz više zavisnih entiteta značajno povećava rizik od grešaka u izveštaju, što može dovesti do pogrešne interpretacije podataka ili previda važnih detalja.

Svi ovi nedostaci mogu doprineti značajnom smanjenju transparentnosti izveštavanja. Kao rezultat toga, zainteresovane strane možda neće imati jasnu sliku o tome kako zavisna preduzeća doprinose ostvarivanju Ciljeva održivog razvoja. Nedostatak transparentnosti može dovesti do sumnje u verodostojnost izveštaja, što može narušiti poverenje zainteresovanih strana u matičnu kompaniju i njena zavisna preduzeća.

4.3 Revizija izveštaja o održivom poslovanju

U literaturi ne postoji jedinstvena definicija transparentnosti, budući da različiti autori nude različita tumačenja ovog pojma. Za razliku od autora koji u definisanju transparentnosti naglašavaju pristupačnost informacija, *Dando* i *Swift* pružaju nešto drugačiji pogled, ističući da veći kvantitet obelodanjenih informacija ne znači nužno i transparentnije izveštavanje. Prema

⁸⁰ Brockett, A., & Rezaee, Z. (2012). Corporate sustainability: Integrating performance and reporting (Vol. 630). John Wiley & Sons.

njihovom mišljenju, transparentnost izveštavanja se ne svodi samo na puko obelodanjivanje informacija, već suština transparentnosti leži u kvalitetu tih informacija, što se potvrđuje kroz nezavisnu proveru tačnosti obelodanijenih podataka od strane eksternih revizora⁸¹.

Zakon o računovodstvu Republike Srbije propisuje da je obveznik revizije redovnih godišnjih finansijskih izveštaja dužan da obezbedi potvrdu od društva za reviziju, sa kojim je ugovorio reviziju finansijskih izveštaja, da je nefinansijski izveštaj sastavljen u skladu sa Zakonom o računovodstvu. Preduzeća koja su bila predmet analize ispunila su ovu zakonsku obavezu, odnosno u izveštaju nezavisnog revizora imali su potvrdu o usklađenosti sadržaja godišnjeg izveštaja o poslovanju sa zahtevima Zakona o računovodstvu, kao i o konzistentnosti podataka u godišnjem izveštaju o poslovanju sa podacima u finansijskim izveštajima.

Zahtevi Zakona o računovodstvu u vezi sa revizijom nefinansijskog izveštaja su svedeni na minimum. Značajan deo informacija u nefinansijskom izveštaju nije obuhvaćen finansijskim izveštajima, što implicira da veliki deo nefinansijskog izveštaja ne prolazi kroz proveru nezavisnog revizora, što u velikoj meri negativno utiče na transparentnost i verodostojnost izveštaja. Posledično, zainteresovanim stranama je teže da steknu potpuni uvid u društvenu odgovornost preduzeća.

Nefinansijski izveštaji sadrže brojne informacije o ekološkim, društvenim i upravljačkim aspektima poslovanja, iz čega proizilazi važnost detaljnog proveravanja tačnosti ovih podataka kako bi se povećala njihova verodostojnost i transparentnost. Iako su imala mogućnost da dobrovoljno zatraže dodatno uveravanje od revizora, nijedno od analiziranih javnih preduzeća nije se odlučilo na ovaj korak. Preduzeća su na taj način izgubila priliku da dodatno povećaju poverenje investitora, regulatornih tela i drugih zainteresovanih strana u tačnost informacija koje pružaju u izveštajima.

Iako je proces uveravanja za izveštaje o održivom poslovanju sličan onom za finansijske izveštaje, zbog sve većeg značaja koncepta održivog poslovanja razvijeni su posebni standardi za reviziju nefinansijskih informacija. Najpoznatiji standardi uveravanja koji se koriste za sprovođenje revizije i davanje uverenja za nefinansijske informacije su AA1000 Standard uveravanja (*AA1000 Assurance Standard - AA1000AS*) i Međunarodni standard angažmana uveravanja 3000 (*International Standard on Assurance Engagements 3000 - ISAE 3000*). AA1000 Standard uveravanja, razvijen je i predstavljen od strane britanske neprofitne organizacije *AccountAbility*

⁸¹ Dando, N., & Swift, T. (2003). Transparency and assurance: Minding the credibility gap. *Journal of Business Ethics*, 44, str. 195–200.

2003. godine. Ovaj standard nudi smernice i zahteve koji treba da obezbede pouzdanost revizije nefinansijskih informacija. Odbor za međunarodne standarde revizije i usluga uveravanja (*International Auditing and Assurance Standards Board - IAASB*) je 2005. godine izdao Međunarodni standard angažmana uveravanja 3000, koji nudi opšte standarde i protokole za angažmane uveravanja nefinansijskim informacijama. Iako se ovi standardi razlikuju, oni su u velikoj meri komplementarni i dele zajedničke ciljeve, a to je unapređenje pouzdanosti, profesionalizma i kredibiliteta procesa uveravanja⁸².

Tabela 8: *Revizija izveštaja o održivom poslovanju privatnih preduzeća u 2022. i 2023. godini*

	Privatna preduzeća	Naziv izveštaja	Sprovedena je revizija izveštaja	
			2022. godina	2023. godina
1	Nis A.D. Novi Sad	Izveštaj o održivom razvoju	Da, u skladu sa ISAE 3000 (izmenjen)	Da, u skladu sa ISAE 3000 (izmenjen)
2	*Serbia Zijin Copper Doo	Izveštaj o održivom poslovanju	/	Ne
3	Delhaize Serbia DOO Beograd	Izveštaj o održivosti	Ne	Ne
4	*HBIS Group Serbia Iron & Steel D.O.O. Beograd	Izveštaj o održivom poslovanju	/	Ne
5	Lidl Srbija KD	Izveštaj o održivosti	Da, u skladu sa ISAE 3000 (izmenjen)	Da, u skladu sa ISAE 3000 (izmenjen)
6	Hemofarm AD Vršac	Izveštaj o održivom razvoju	Da, u skladu sa ISAE 3000 (izmenjen)	Da, u skladu sa ISAE 3000 (izmenjen)

*Prvi Izveštaj o održivom poslovanju su obelodanili u 2023. godini

Izvor - Prikaz autora

Analiza privatnih preduzeća pokazuje da su u 2022. godini tri od četiri preduzeća koja su pripremila i prezentovala izveštaje o održivom poslovanju angažovala revizora koji je sproveo reviziju u skladu sa standardom ISAE 3000, što ukazuje na posvećenost u obezbeđivanju verodostojnosti i transparentnosti informacija. Jedini izuzetak je preduzeće Delhaize Serbia DOO, koje u svom izveštaju nije navelo mišljenje revizora. U 2023. godini dva privatna preduzeća koja su prvi put objavila Izveštaje o održivom poslovanju nisu angažovala nezavisnog revizora. Odsustvo revizije izveštaja o održivom poslovanju negativno se odražava na kredibilitet i transparentnost izveštaja, potencijalno smanjujući poverenje stejkholdera u poslovanje preduzeća.

Kada su u pitanju privatna preduzeća koja ne obelodanjuju izveštaje o održivom poslovanju, ali su deo konsolidovanih izveštaja o održivom poslovanju matičnih preduzeća, u 2022. godini dva od šest analiziranih matičnih preduzeća nisu uključila mišljenje revizora u svoje izveštaje. Od četiri

⁸² Boiral, O., & Heras-Saizarbitoria, I. (2020). *Sustainability reporting assurance: creating stakeholder accountability through hyperreality?*. Journal of Cleaner Production, 243, strana 4.

matična preduzeća koja su angažovala revizora, kod dva izveštaja revizija je sprovedena u skladu sa AA1000 standardom, dok je za preostala dva korišćen ISAE 3000 standard za reviziju.

Tabela 9 prikazuje koji izveštaji o održivom poslovanju matičnih preduzeća su bili predmet revizije i koji standardi za reviziju nefinansijskih informacija su korišćeni prilikom revizije.

Tabela 9: Revizija izveštaja o održivom poslovanju matičnih preduzeća u 2022. godini i 2023. godini

	Zavisno preduzeće	Matično preduzeće	Naziv izveštaja	Sprovedena je revizija izveštaja	
				2022. godina	2023. godina
1	*Serbia Zijin Copper Doo	ZiJin Mining Group	Izveštaj o životnoj sredini, društvenim pitanjima i upravljanju	Da, u skladu sa AA1000 standardima	/
2	Belgrade Airport D.O.O. Beograd	VINCI Airports	Povezane informacije o životnoj sredini i društvu	Ne	Ne
3	Linglong International Europe D.O.O. Zrenjanin	Shandong Linglong Tyre Co., Ltd.	Izveštaj o održivom razvoju	Da, u skladu sa AA1000 standardima	Da, u skladu sa AA1000 standardima
4	*HBIS Group Serbia Iron & Steel D.O.O. Beograd	New Silkroad Culturaltainment Limited	Izveštaj o životnoj sredini, društvenim pitanjima i upravljanju	Ne	/
5	SBB DOO Beograd	United group	Izveštaj o održivom poslovanju	Da, u skladu sa ISAE 3000	Da, u skladu sa ISAE 3000
6	A1 Srbija D.O.O. Beograd	A1 Group	Konsolidovani nefinansijski izveštaj	Da, u skladu sa ISAE 3000	Da, u skladu sa ISAE 3000

*Prvi Izveštaj o održivom poslovanju su obelodanili u 2023. godini, te iz tog razloga konsolidovani izveštaji njihovih matičnih preduzeća u 2023. godini nisu bili predmet analize

Izvor - Prikaz autora

Revizija izveštaja o stanju životne sredine nije obavezna. U izveštajima o stanju životne sredine koje su objavili JP EPS i Elektromreža Srbije AD nije navedeno da je izvršena nezavisna provera tačnosti i pouzdanosti podataka koje su ovi entiteti pružili u vezi sa svojim uticajem na životnu sredinu.

Revizija nefinansijskih informacija značajno doprinosi povećanju poverenja stejkholdera u verodostojnost izveštaja, dok istovremeno smanjuje rizik od obmanjujućeg izveštavanja. Nezavisna revizija potvrđuje da su informacije u izveštajima temeljno proverene, što pruža dodatnu sigurnost svim zainteresovanim stranama da podaci u izveštaju odražavaju stvarno stanje. Pored toga što pomaže u jačanju kredibiliteta entiteta, nezavisna revizija takođe doprinosi većoj transparentnosti izveštavanja.

Javna preduzeća su u pogledu revizije godišnjih izveštaja o poslovanju svela svoje aktivnosti na ispunjavanje zakonskih odredbi, koje predviđaju minimalni angažman revizora. Ovakav pristup negativno utiče na transparentnost njihovog poslovanja i može se negativno odraziti na poverenje stejkholdera.

4.4 Preporuke za unapređenje izveštavanja o održivom poslovanju javnih preduzeća u Republici Srbiji

Komparativna analiza javnih i privatnih preduzeća u Republici Srbiji, u odabranom uzorku, pokazuje da javna preduzeća, za razliku od privatnih, samo formalno ispunjavaju zakonske obaveze kada je reč o izveštavanju o održivom poslovanju, a isti trend se može primetiti i u njihovom pristupu reviziji godišnjih izveštaja o poslovanju. Imajući u vidu činjenicu da su zahtevi za izveštavanjem o održivom poslovanju u Republici Srbiji svedeni na minimum, postavlja se pitanje da li je samo ispunjenje ovih osnovnih zahteva dovoljno za adekvatnu procenu održivog poslovanja javnih preduzeća i njihovih doprinosa ostvarivanju Ciljeva održivog razvoja.

Izveštavanje javnih preduzeća o održivom poslovanju bi se značajno unapredilo ukoliko bi javna preduzeća pripremala, pored nefinansijskih izveštaja koji su zahtevani Zakonom o računovodstvu, i izveštaje o održivom poslovanju kao posebne publikacije koristeći međunarodne standarde za izveštavanje. Uvođenje takve prakse bi olakšalo poređenje podataka o ekološkim, društvenim i upravljačkim praksama, kako među javnim preduzećima, tako i između javnih i privatnih preduzeća. Takođe, povećala bi se transparentnost i pouzdanost izveštaja, što bi se pozitivno odrazilo na poverenje stejkholdera u poslovanje javnih preduzeća. Konačno, izveštavanje o održivom poslovanju u skladu sa standardima bi omogućilo bolje prepoznavanje prilika i rizika povezanih sa održivim poslovanjem, što bi doprinelo unapređenju održivih praksi poslovanja u javnim preduzećima.

Izveštaji o održivom poslovanju javnih preduzeća trebali bi biti dostupni na njihovim zvaničnim internet stranicama, kako bi svi ključni stejkholderi mogli jednostavno da pristupe traženim informacijama i upoznaju se sa sadržajem izveštaja. Postavljanje ovih izveštaja na internet sajtove bi poboljšalo komunikaciju između javnih preduzeća i zainteresovanih strana, omogućavajući im da kontinuirano prate njihov napredak u ostvarivanju Ciljeva održivog razvoja. Pored toga, ovakva praksa bi doprinela izgradnji kredibiliteta javnih preduzeća, jer transparentno izveštavanje o održivim praksama odražava posvećenost održivom poslovanju.

Osim što javna preduzeća treba da pripremaju izveštaje o održivom poslovanju koji detaljno obuhvataju ekološke, društvene i upravljačke aspekte njihovog poslovanja, mnogo detaljnije nego što to trenutno zahteva Zakon o računovodstvu, nezavisna provera ovih izveštaja od strane društva za reviziju je od suštinskog značaja. S obzirom na to da revizori pružaju razumni nivo potvrde verodostojnosti i potpunosti obelodanjenih informacija, revizija jača kredibilitet izveštaja, što

neminovno poboljšava transparentnost i smanjuje mogućnost lažnog izveštavanja i izostavljanja važnih podataka. Revizija povećava poverenje u izveštaje, što ne samo da poboljšava kvalitet izveštavanja, već i poboljšava primenu održivih poslovnih praksi entiteta.

Za Republiku Srbiju je od izuzetne važnosti da u svoj zakonodavni okvir inkorporira i najnovije preporuke *OECD*. *OECD* u najnovijim Smernicama o korporativnom upravljanju državnim preduzećima predlaže da telo nadležno za nadzor javnih preduzeća razvije godišnji agregatni izveštaj koji bi pored ostvarenih finansijskih rezultata, prikazivao i ekološke, socijalne i upravljačke prakse javnih preduzeća sa značajnim ekonomskim uticajem. U izveštaju bi trebalo da budu uključeni podaci o očekivanjima u vezi sa održivim poslovanjem koja su postavljena za javna preduzeća od strane državnih organa, kao i analiza kako se celokupan portfolio javnih preduzeća usklađuje sa širim nacionalnim obavezama u oblasti održivosti. Važan deo izveštaja treba da predstavljaju ključni pokazatelji iz domena održivog poslovanja koji se mogu pratiti tokom vremena, čime se pruža jasna slika o napretku i izazovima u vezi sa održivim poslovanjem javnih preduzeća⁸³. *OECD* posebno ističe važnost transparentnosti integrisanog izveštaja, naglašavajući da bi on trebao da bude lako dostupan svim zainteresovanim stranama koje žele da se informišu o radu javnih preduzeća. Povećana transparentnost ovakvog izveštaja bi ojačala poverenje u rad javnih preduzeća i značajno doprinela usklađivanju njihovih aktivnosti sa nacionalnim strateškim ciljevima u oblasti održivog razvoja.

⁸³ OECD. (2024). Recommendation of the Council on OECD Legal Instruments Guidelines on Corporate Governance of State-Owned Enterprises

ZAKLJUČAK

Primarni cilj ovog rada je identifikacija specifičnosti izveštavanja o održivom poslovanju javnih preduzeća u Republici Srbiji kroz poređenje izveštavanja o održivom poslovanju javnih i privatnih preduzeća, kao i doprinos boljem razumevanju aktuelnog stanja i potencijalnih oblasti za poboljšanje izveštajnih praksi javnih preduzeća u ovoj oblasti.

Zaključak koji je dobijen sveobuhvatnom analizom je da je izveštavanje o održivom poslovanju važan instrument putem kog javna preduzeća informišu javnost o svom doprinosu u ostvarivanju Ciljeva održivog razvoja. Na taj način se gradi poverenje i omogućava društveni nadzor nad efektima i posledicama njihovog poslovanja. Javna preduzeća, kao organizacije od posebnog društvenog značaja, u poređenju sa privatnim preduzećima imaju dodatnu odgovornost da izveštavaju o održivom poslovanju na sveobuhvatan, jasan i transparentan način. Ta odgovornost proizilazi iz činjenice da su javna preduzeća hibridne organizacije koje moraju da usklade tržišne ciljeve, kao što je ostvarivanje profita, sa ciljem stvaranja vrednosti za društvenu zajednicu. Dok se uvid u profitabilnost ovih preduzeća može relativno jednostavno dobiti analizom osnovnog seta finansijskih izveštaja, njihov doprinos društvenoj zajednici se može videti jedino u izveštaju o održivom poslovanju.

Rezultati ovog istraživanja ukazuju na izražene razlike u izveštavanju o održivom poslovanju između javnih i privatnih preduzeća u Republici Srbiji. Javna preduzeća, uprkos formalnom ispunjavanju zakonskih obaveza, u znatnoj meri zaostaju za privatnim sektorom u pogledu transparentnosti izveštavanja, upotrebe međunarodnih standarda i uključivanja nezavisnih revizora u proces izveštavanja.

Analizom je utvrđeno da regulatorni okvir ima znatno veći uticaj na praksu izveštavanja o održivom poslovanju javnih preduzeća, u poređenju sa privatnim. Javna preduzeća se striktno drže zakonski propisanog minimuma, odnosno sastavljaju nefinansijski izveštaj u okviru godišnjeg izveštaja o poslovanju. Privatna preduzeća, iako nemaju zakonsku obavezu, izrađuju i posebne izveštaje o održivom poslovanju u skladu sa međunarodnim standardima. Primećen je i rast broja privatnih preduzeća koja obelodanjuju ovakve izveštaje, što ukazuje na njihov proaktivan pristup i stratešku orijentaciju ka održivom poslovanju. Privatna preduzeća koja ne obelodanjuju izveštaje o održivom poslovanju, obuhvaćena su u izveštajima o održivom poslovanju svojih matičnih preduzeća.

Iako više javnih preduzeća objavljuje godišnje izveštaje o poslovanju na svojim zvaničnim internet stranicama u poređenju sa privatnim preduzećima, transparentnost izveštavanja o održivom poslovanju je na nižem nivou u poređenju sa praksama privatnih preduzeća. Nijedno analizirano javno preduzeće nije objavilo poseban izveštaj o održivom poslovanju koji je izrađen u skladu sa međunarodnim standardima. Nasuprot tome, sve veći broj privatnih preduzeća upravo takve izveštaje koristi kao instrument za dijalog sa zainteresovanim stranama, čime značajno doprinose povećanju transparentnosti izveštavanja i poverenja javnosti.

Zakon o računovodstvu propisuje da je obveznik revizije redovnih godišnjih finansijskih izveštaja dužan da obezbedi potvrdu od društva za reviziju sa kojim je ugovorio reviziju finansijskih izveštaja da je nefinansijski izveštaj sastavljen u skladu sa Zakonom o računovodstvu, kao i da postoji konzistentnost podataka u godišnjem izveštaju o poslovanju sa podacima u finansijskim izveštajima. Za razliku od javnih preduzeća koja su u pogledu revizije godišnjih izveštaja o poslovanju svela svoje aktivnosti na ispunjavanje zakonskih odredbi koje predviđaju minimalni angažman revizora, određena privatna preduzeća iz uzorka su otišla korak dalje - ne samo da su objavila posebne izveštaje o održivom poslovanju, već su za njih angažovali i nezavisne revizore koji su sproveli reviziju u skladu sa standardima uveravanja za nefinansijske informacije.

Izveštavanje javnih preduzeća o održivom poslovanju u Republici Srbiji moglo bi biti značajno unapređeno ukoliko bi, pored nefinansijskih izveštaja propisanih Zakonom o računovodstvu, javna preduzeća bila u obavezi da izrađuju i posebne izveštaje o održivom poslovanju u skladu sa međunarodno priznatim standardima izveštavanja. Takvi izveštaji bi trebalo da budu javno dostupni na zvaničnim internet stranicama javnih preduzeća, kako bi svi relevantni akteri mogli brzo i lako da pristupe traženim podacima. Transparentnost i verodostojnost navedenih izveštaja bi bila značajno povećana ukoliko bi Zakon o računovodstvu zahtevao nezavisnu reviziju izveštaja u skladu sa relevantnim standardima uveravanja za nefinansijske podatke. Takođe, izrada godišnjeg agregatnog izveštaja koji bi, pored ostvarenih finansijskih rezultata, obuhvatio i prikaz ekoloških, socijalnih i upravljačkih praksi javnih preduzeća sa značajnim ekonomskim uticajem, u skladu sa Preporukom o smernicama o korporativnom upravljanju javnim preduzećima koju je izdao *OECD*, predstavljala bi značajan iskorak u unapređenju transparentnosti izveštavanja javnih preduzeća. Ovakav dokument doprineo bi boljem razumevanju uspešnosti javnih preduzeća, ne samo kroz prizmu finansijskih pokazatelja, već i kroz uticaj koji ta preduzeća imaju na društvenu zajednicu i životnu sredinu. S obzirom na to da postojeći sistem izveštavanja javnih preduzeća u velikoj meri zanemaruje nefinansijske aspekte poslovanja i njihove dugoročne implikacije na održivi razvoj, uvođenje ovakvog pristupa bilo bi od posebne važnosti za Republiku Srbiju.

LITERATURA

- Abeysekera, I. (2022). *A framework for sustainability reporting*. Sustainability Accounting, Management and Policy Journal, 13(6), strana 1389.
- Agliati, M. M. (2021). *An Economic Analysis and Review of Non-Financial Reporting in the European Union*, strana 19.
- Ariyani, A. P., & Hartomo, O. D. (2018). *Analysis of key factors affecting the reporting disclosure indexes of sustainability reporting in Indonesia*. International Journal of Business, Economics and Law, 16(1), strana 18.
- Ashworth, R., Boyne, G., & Delbridge, R. (2009). *Escape from the iron cage? Organizational change and isomorphic pressures in the public sector*. Journal of public administration research and theory, strana 167.
- Aureli, S., Del Baldo, M., Lombardi, R., & Nappo, F. (2020). *Nonfinancial reporting regulation and challenges in sustainability disclosure and corporate governance practices*. Business Strategy and the Environment, 29(6), strane 2392–2403.
- Bartocci, L., & Picciaia, F. (2013). *Towards integrated reporting in the public sector*. In *Integrated reporting: Concepts and cases that redefine corporate accountability*. str. 196.
- Baumüller, J., & Sopp, K. (2021). *Double materiality and the shift from non-financial to European sustainability reporting: Review, outlook and implications*. Journal of Applied Accounting Research, 23(1), strana 12.
- Boiral, O., & Heras-Saizarbitoria, I. (2020). *Sustainability reporting assurance: creating stakeholder accountability through hyperreality?*. Journal of Cleaner Production, 243, strana 4.
- Brockett, A., & Rezaee, Z. (2012). *Corporate sustainability: Integrating performance and reporting* (Vol. 630). John Wiley & Sons.
- Bushman, R. M., Piotroski, J. D., & Smith, A. J. (2004). *What determines corporate transparency?* Journal of Accounting Research, 42(2), strane 207–252.
- Caglio, A., Melloni, G., & Perego, P. (2020). *Informational content and assurance of textual disclosures: Evidence on integrated reporting*. European Accounting Review, 29(1), strana. 4.
- Caputo, F., Pizzi, S., Ligorio, L., & Leopizzi, R. (2021). *Enhancing environmental information transparency through corporate social responsibility reporting regulation*. Business Strategy and the Environment, strana 3475.
- Carpenter, V. L., & Feroz, E. H. (2001). *Institutional theory and accounting rule choice: an analysis of four US state governments' decisions to adopt generally accepted accounting principles*. Accounting, organizations and society, strane 150. i 569.
- Cosma, S., Leopizzi, R., Nobile, L., & Schwizer, P. (2022). *Revising the Non-Financial Reporting Directive and the role of board of directors: a lost opportunity?* Journal of Applied Accounting Research, 23(1), strana 3.

- Dando, N., & Swift, T. (2003). Transparency and assurance: Minding the credibility gap. *Journal of Business Ethics*, 44, strane 195–200.
- de Oliveira Bellini, E. C., Rodrigues, R. N., & Lagioia, U. C. T. (2019). Public Sector (Un) Sustainability: a study of GRI adherence and sustainability reporting disclosure standards in Public Institutions and State-Owned Companies of the Public Agency Sector. *Cuadernos de Contabilidad*, 20(49), strane 4. i 15.
- DiMaggio, P. J., & Powell, W. W. (1983). The iron cage revisited: Institutional isomorphism and collective rationality in organizational fields. *American sociological review*, strane 149-154.
- European Parliament & Council of the European Union. (2022). Directive (EU) 2022/2464 of the European Parliament and of the Council of 14 December 2022 on corporate sustainability reporting and amending Directive (EU) 2019/1937. *Official Journal of the European Union*
- Filipović, A. L., & Spasić, D. (2023). Praksa obelodanjivanja ekoloških indikatora srpskih „blue-chip“ kompanija. Računovodstvena znanja kao činilac ekonomskog i društvenog napretka, strane 405-406.
- Filtikaki, E., Vastardi, M., & Adam, K. (2023). Sustainability Reporting in the Raw Materials Industry. *Materials Proceedings*, 15(1), 46. strana 13.
- García-Benau, M. A., Bollas-Araya, H. M., & Sierra-García, L. (2022). Non-financial reporting in Spain... *Revista de Contabilidad-Spanish Accounting Review*, strana 6.
- GRI and SASB. (2021). A Practical Guide to Sustainability Reporting using GRI and SASB Standards, strana 37.
- Greiling, D., Traxler, A. A., & Stötzer, S. (2015). Sustainability reporting in the Austrian, German and Swiss public sector. *International Journal of Public Sector Management*, 28(4/5), strana 407.
- Grossi, G., Reichard, C., Thomasson, A., & Vakkuri, J. (2017). Performance measurement of hybrid organizations... *Public Money and Management*, 37(6), strana 380.
- Hahn, R., & Kühnen, M. (2013). Determinants of sustainability reporting: A review of results, trends, theory, and opportunities in an expanding field of research. *Journal of cleaner production*, strane 2-21.
- Harmoni, A. (2013). Stakeholder-based analysis of sustainability report: a case study on mining companies in Indonesia. In *International Conference on Eurasian Economies (Vol. 40)*, strana 205.
- Heo, K. (2018). Effects of corporate governance on the performance of state-owned enterprises. *World Bank Policy Research Working Paper*, (8555).
- Herold, D. M. (2018). Demystifying the link between institutional theory and stakeholder theory in sustainability reporting. *Economics, Management and Sustainability*, 3(2), strana 11.
- Higgins, C., Milne, M. J., & Van Gramberg, B. (2015). The uptake of sustainability reporting in Australia. *Journal of Business Ethics*, 129, strane 445–468.
- Höckerstedt, E. (2022). Do the SASB standards contribute to the development of sustainability reporting?: A content analysis of Finnish banks' sustainability reports from an investor's perspective, strane 16. i 19.

Hummel, K., & Schlick, C. (2016). *The relationship between sustainability performance and sustainability disclosure—Reconciling voluntary disclosure theory and legitimacy theory*. Journal of accounting and public policy, 35(5), strana 6.

IIRC. (2011). *Towards Integrated Reporting Communicating Value in the 21st Century*, strana 2.

Jović, D. (2016). *Finansijsko izveštavanje i vrednovanje performansi entiteta javnog sektora*. Univerzitet u Beogradu, strana 54.

Jovic, D. (2021). *Sustainability Accounting and Sustainability Reporting of Public Sector Entities: Some Issues of Underlying Concepts*. In Proceedings of 12 th SCF International Conference on “Contemporary Issues in Social Sciences” (Vol. 7)., strana 174.

Jović, D., Todorović, M., Lukić, V., (2025), *Sustainability reporting in Serbia: Analysis of Developments and Progress in Non-financial Reporting*, Corporate sustainability reporting in Central and Eastern European companies, Routledge Research in Sustainability and Business, strana 206.

Khury, B., Van der Torre, A., (2002), *De vierde sector*, Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Hag, strane 12-13.

Klijn, E. H. (2012). *New public management and governance: A comparison*. Oxford handbook of governance, strane 201–214.

Mair, J., Mayer, J., & Lutz, E. (2015). *Navigating institutional plurality: Organizational governance in hybrid organizations*. Organization studies, 36(6), strane 713-739.

Manić, S., Jović, D. (2021). *Institucionalni izomorfizam u ekonomiji: Da li je računovodstvo drugačije?* Stanje i perpektive ekonomske misli. Ekonomski fakultet Univerzitet u Beogradu, Beograd, strane 170-171.

Mirić, A. A., Todorović, M., & Janićijević, N. *Korporativno upravljanje u javnim preduzećima u Republici Srbiji: Kakva bi trebalo da bude uloga države kao vlasnika?* Strukturne reforme, strana 118.

Mulrooney, P. (2023). *Sustainability Standards for Casemet Oy: ESG and CO2 Emissions*, strane 22-24.

Nicolò, G., Zanellato, G., Manes-Rossi, F., & Tiron-Tudor, A. (2019). *Beyond Financial Reporting. Integrated Reporting and its determinants: Evidence from the context of European state-owned enterprises*. Financial Reporting, (2019/2). stana 52.

OECD. (2024). *Recommendation of the Council on OECD Legal Instruments Guidelines on Corporate Governance of State-Owned Enterprises*.

Pilcher, R. (2011). *Implementing IFRS in local government: institutional isomorphism as NPM goes mad?*. Local Government Studies, 37(4), strana 367-389.

Purvis, B., Mao, Y., & Robinson, D. (2019). *Three pillars of sustainability: in search of conceptual origins*. Sustainability science, 14, strane 681-695.

Putniš, T. J. (2015). *Economics of state-owned enterprises*. International Journal of Public Administration, 38 (11), strane 7-14.

Privredna komora Srbije. (2021). *Priručnik: Korak po korak do nefinansijskog izveštaja*.

- Rosati, F., & Faria, L. G. (2019). *Addressing the SDGs in sustainability reports: The relationship with institutional factors*. Journal of cleaner production, 215, strane 1313-1314.
- Society of Actuaries. (2020). The Task Force on Climate-related Financial Disclosures (TCFD) - What Actuaries Need to Know, strana 10.
- Sumiani, Y., Haslinda, Y., & Lehman, G. (2007). *Environmental reporting in a developing country: a case study on status and implementation in Malaysia*. Journal of cleaner production, 15(10), strane 895-901.
- Surty, M., Yasseen, Y., & Padia, N. (2018). *Trends in integrated reporting: a state-owned company analysis*. Southern African Business Review, 22(1), strana 4.
- Turner, M., & Hulme, D. (1997). *Governance, administration and development: Making the state work*. London: Macmillan. str. 198.
- United Nations System of National Accounts (SNA). (1968). "A system of national accounts", Studies in Methods, Series F N E 2.rev 3, New York: United Nations
- Venturelli, A., Fasan, M., & Pizzi, S. (2022). *Guest editorial Rethinking non-financial reporting in Europe: challenges and opportunities in revising Directive 2014/95/EU*. Journal of Applied Accounting Research, 23(1)
- Vasić, D. (2023). *Conceptualization and perspective of corporate governance of state owned enterprises in Serbia*. International journal of economics and law, strana 163.
- Vlada Republike Srbije. (2021). Strategija upravljanja javnim preduzećima u Republici Srbiji za period 2021-2025.
- World Bank. (2022). Climate-Related Financial Disclosures: Thematic Module in the Integrated State-Owned Enterprises Framework (iSOEF), strane 1-2.
- Zakon o računovodstvu, Službeni glasnik Republike Srbije br. 73/2019 i 44/2021.
- Zakon o reviziji, Službeni glasnik Republike Srbije br. 73/2019.
- Zakon o zaštiti životne sredine. Službeni glasnik Republike Srbije br. 76/2018.
- Zdolšek, D., & Beloglavec, S. T. (2023). "The 2023's new and the fresh": the International Sustainability Disclosure Standards. In International Scientific Conference on Economy, Management and Information Technologies (Vol. 1, No. 1), strana 206.
- Zsóka, Á., & Vajkai, É. (2018). *Corporate sustainability reporting: Scrutinising the requirements of comparability, transparency and reflection of sustainability performance*. Society and Economy, 40 (1), strane 19-44.

Korišćeni sajтови:

<https://rsip.gov.rs/wp-content/uploads/Nivo-korporativnog-upravljanja-u-javnim-preduzecima-ciji-je-osnivac-Republika-Srbija.pdf>

<https://www.apr.gov.rs>

<https://iimpcoll.com/content/what-are-esg-standards-frameworks>

<https://www.pwc.com/id/en/esg/ifrs-sustainability-disclosure-standards-guidance.pdf>

<https://help.sasb.org/hc/en-us/articles/360059913732-How-have-the-SASB-Standards-and-TCFD-recommendations-been-used-together-and-how-are-they-converging-through-the-work-of-the-ISSB->

<https://energyadvicehub.org/issb-to-take-over-tcf-d-monitoring-from-2024/>

<https://sasb.org/standards/>

<https://www.fsb-tcf-d.org/>

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_23_4043

SPISAK TABELA

Tabela 1: Ciljevi održivog razvoja (Sustainable Development Goals – SDG) agregirani prema tri stuba održivosti (strana 9.)

Tabela 2: Ključne razlike između NFRD i CSRD (strana 33.)

Tabela 3: Struktura Evropskih standarda za izveštavanje o održivosti (ESRS) (strana 42.)

Tabela 4: Forma izveštaja o održivom poslovanju javnih i privatnih preduzeća u 2022. godini u Republici Srbiji (strana 48.)

Tabela 5: Objavljivanje godišnjeg izveštaja o poslovanju na internetu u 2022. i 2023. godini u Republici Srbiji (strana 49.)

Tabela 6: Izveštavanje o održivom poslovanju u skladu sa priznatim standardima/okvirima u 2022. i 2023. godini u Republici Srbiji (strana 50.)

Tabela 7: Izveštavanje matičnih preduzeća o održivom poslovanju u 2022. godini (strana 52.)

Tabela 8: Revizija izveštaja o održivom poslovanju privatnih preduzeća u 2022. i 2023. godini (strana 55.)

Tabela 9: Revizija izveštaja o održivom poslovanju matičnih preduzeća u 2022. godini i 2023. godini (strana 56.)

SPISAK SLIKA

Slika 1: Ključni koraci u nefinansijskom izveštavanju (strana 32.)